

Article history:

Received 02 April 2024

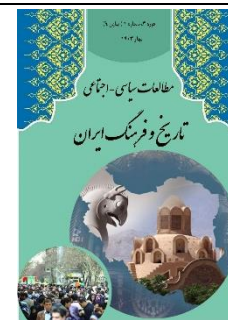
Revised 04 June 2024

Accepted 14 June 2024

Published online 20 June 2024

Journal of Social-Political Studies of Iran's
Culture and History

Volume 3, Issue 1, pp 347-370

Examining the Impact of Modeling Exchange Rate Volatility on the Creation of Foreign Trade Advantages within the Framework of a Resistance Economy System

Ramezan. Keikha¹ , Mohsen. Zayanderody^{2*} , Rajab Ali. Raispour³ ¹ PhD student in International Economics, Kerman Branch, Islamic Azad University, Kerman, Iran² Associate Professor, Department of Economics, Kerman Branch, Islamic Azad University, Kerman, Iran³ Assistant Professor, Department of Economics, Kerman Branch, Islamic Azad University, Kerman, Iran

* Corresponding author email address: M_roody2000@yahoo.com

Article Info

A B S T R A C T

Article type:

Original Research

How to cite this article:

Keikha, R., Zayanderody, M., & Raispour, R.A. (2024). Examining the Impact of Modeling Exchange Rate Volatility on the Creation of Foreign Trade Advantages within the Framework of a Resistance Economy System. *Journal of Social-Political Studies of Iran's Culture and History*, 3(1), 347-370.

© 2024 the authors. Published by Iran-Mehr: The Institute for Social Study and Research. This is an open access article under the terms of the Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International (CC BY-NC 4.0) License.

The objective of this research is to model the volatility of exchange rates in the creation of foreign trade advantages within the framework of a resistance economy system. The concept of a resistance economy has emerged in response to international sanctions. Currently, the Iranian economy must proceed based on sound principles to overcome international sanctions and transform the threat of sanctions into an opportunity. These principles form the foundation of what is referred to as a resistance economy. Monetary and fiscal policies within this economic framework must be clearly defined, and there must be a continuous evaluation of the objectives these policies aim to achieve. To understand the direction that monetary and fiscal policies, among others, should take, it is essential first to have a correct understanding of the Iranian economy and its primary challenges. For instance, a policy may be implemented with a specific goal in mind, but it may later become evident that not only has the goal not been achieved, but we have also moved further away from it. Accordingly, within the resistance economy framework, the primary challenge facing the Iranian economy must first be identified. After that, the correct approach to addressing the challenge must be determined, which will then allow for a discussion on the nature of monetary, fiscal, and other related policies. Exchange rate regimes and their fluctuations can have serious consequences for a country's economy. Theoretically, the exchange rate affects inflation, foreign trade, the capital account, and other key macroeconomic variables. The results of the trade balance model indicate that the nominal exchange rate has had a negative impact on the trade balance.

Keywords: Modeling, Volatility, Exchange Rate, Creation, Advantage, Foreign Trade, Resistance Economy System

EXTENDED ABSTRACT

The research presented in this paper examines the impact of exchange rate volatility on the creation of foreign trade advantages within the framework of a resistance economy system. The concept of a resistance economy has gained prominence in Iran as a strategic response to the pressures of international sanctions. This study specifically focuses on the Iranian context, where economic resilience has become critical to navigating and potentially transforming the adverse effects of such sanctions into opportunities for sustainable economic growth.

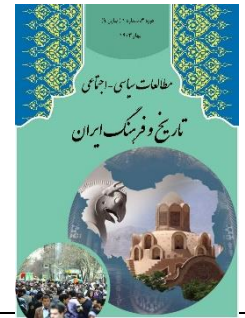
The resistance economy is fundamentally about reducing vulnerability to external economic pressures, particularly those arising from sanctions. This concept is rooted in the broader notion of economic resilience, a term that has been explored extensively in economic literature. For instance, Saif and Hafezieh (2013) discuss economic resilience as a form of strategic flexibility that enables an economy to withstand and adapt to external shocks (Saif & Hafezieh, 2013). This approach is particularly relevant to Iran, where the economy is heavily influenced by external factors such as oil prices and international trade relations. As a result, the resistance economy emphasizes the importance of diversifying economic activities, enhancing self-reliance, and reducing dependency on external sources (Asghari, 2016; Karim et al., 2014).

One of the central elements of this study is the modeling of exchange rate volatility, which plays a crucial role in shaping a country's foreign trade balance. Exchange rates directly impact a country's inflation, trade balance, and capital account, all of which are key macroeconomic variables. The study builds on previous research that has explored the relationship between exchange rates and trade. For example, Sadiyah and Kamaruzman (2018) found a significant negative relationship between exchange rate volatility and export performance in Southeast Asian economies. In the Iranian context, the exchange rate regime is highly sensitive due to the country's unique economic and political challenges. The study utilizes a trade balance model to analyze the impact of exchange rate fluctuations on Iran's trade balance. The findings indicate that nominal exchange rate fluctuations have had a negative impact on Iran's trade balance, exacerbating the already challenging economic conditions. This is consistent with the theoretical understanding that exchange rate depreciation can make imports more expensive while making exports cheaper, thereby improving the trade balance. However, in the case of Iran, where import dependencies are high, this depreciation also leads to inflationary pressures, further complicating the economic landscape.

Furthermore, the study highlights the importance of a well-defined monetary and fiscal policy framework within the resistance economy. These policies must be continuously evaluated to ensure they are aligned with the broader objectives of reducing economic vulnerability and enhancing trade competitiveness. The resistance economy model, as applied in this study, also underscores the need for structural reforms in Iran's economic framework. These reforms include improving institutional efficiency, enhancing technological capabilities, and increasing the productivity of labor and capital. These measures are critical for creating a more competitive economy that can better withstand external pressures.

In conclusion, this research provides valuable insights into the complex interplay between exchange rate volatility and foreign trade within the framework of a resistance economy. The findings underscore the importance of a comprehensive and adaptive economic policy framework that can

effectively mitigate the adverse effects of exchange rate fluctuations. By focusing on the Iranian context, the study contributes to the broader literature on economic resilience and offers practical policy recommendations for countries facing similar challenges. The implications of this research extend beyond Iran, offering lessons for other countries that are grappling with the dual challenges of economic sanctions and exchange rate volatility.

بررسی اثر مدل سازی نوسانات نرخ ارز در خلق مزیت تجارت خارجی در چهارچوب نظام اقتصاد مقاومتی

رمضان کیخا^۱، محسن زاینده رودی^{۲*}، رجبعلی رئیس پور^۳

۱. دانشجوی دکتری علوم اقتصاد بین الملل، واحد کرمان، دانشگاه آزاد اسلامی، کرمان، ایران
۲. دانشیار گروه اقتصاد، واحد کرمان، دانشگاه آزاد اسلامی، کرمان، ایران
۳. استادیار گروه اقتصاد، واحد کرمان، دانشگاه آزاد اسلامی، کرمان، ایران

*ایمیل نویسنده مسئول: M_roody2000@yahoo.com

اطلاعات مقاله

چکیده

نوع مقاله

پژوهشی/اصیل

نحوه استناد به این مقاله:

کیخا، رمضان، زاینده رودی، محسن، و رئیس پور، رجبعلی. (۱۴۰۳). بررسی اثر مدل سازی نوسانات نرخ ارز در خلق مزیت تجارت خارجی در چهارچوب نظام اقتصاد مقاومتی. *مطالعات سیاسی-اجتماعی تاریخ و فرهنگ ایران*، ۳(۱)، ۳۷۰-۳۴۷.

© ۱۴۰۳ تمامی حقوق انتشار این مقاله متعلق به نویسنده است. انتشار این مقاله به صورت دسترسی آزاد مطابق با گواهی (CC BY-NC 4.0) صورت گرفته است.

هدف از این تحقیق مدل سازی نوسانات نرخ ارز در خلق مزیت تجارت خارجی در چهارچوب نظام اقتصاد مقاومتی میباشد اقتصاد مقاومتی ادبیاتی است که در مقابله با تحریم‌های بین المللی مطرح شده است. هم‌اکنون اقتصاد ایران باید بر مبنای اصول درستی گام نهد تا از این رهگذر بتواند بر تحریم‌های بین المللی فائق آمده و تهدید تحریم را به فرصت تبدیل کند. آن اصول و مبناهایی که اقتصاد ایران باید داشته باشد، ادبیاتی را به نام اقتصاد مقاومتی ایجاد کرده است. سیاست‌های پولی و مالی باید در این ادبیات اقتصادی مشخص شده و همواره به این پرسش پاسخ دهیم که در سیاست‌هایی که انجام می‌دهیم به دنبال چه می‌باشیم. برای اینکه متوجه شویم که سیاست‌های پولی و مالی و غیره چگونه باید باشد و چه جهت گیری را باید دنبال کند، اول باید شناخت درستی از اقتصاد ایران و مشکل اصلی اقتصاد ایران داشته باشیم. به عنوان مثال سیاستی با هدفی اجرا میشود اما بعد مشخص میشود که نه تنها به هدف نرسیده ایم بلکه از آن دور هم شده‌ایم. بر این اساس در ادبیات اقتصاد مقاومتی اول از همه باید بدانیم مشکل اصلی اقتصاد ایران چیست؟ پس از آن باید روش درست برخورد با مشکل را شناسایی کنیم و آنجاست که میتوانیم از نحوه سیاست‌های پولی و مالی و انواع و اقسام سیاست‌های دیگر صحبت به میان آوریم. رژیم‌های نرخ ارز و نوسانات آن می‌تواند پیامدهای جدی برای اقتصاد کشورها داشته باشد. از لحاظ نظری نرخ ارز بر تورم، تجارت خارجی، حساب سرمایه و دیگر متغیرهای کلیدی اقتصاد کلان تأثیر می‌گذارد. نتایج مدل موازنه تجاری نشان می‌دهد نرخ ارز اسمی تأثیر منفی بر موازنه تجاری داشته است.

کلیدواژگان: مدل سازی، نوسانات، نرخ ارز، خلق، مزیت، تجارت خارجی، نظام اقتصاد مقاومتی.

مقدمه

اقتصاد مقاومتی مفهوم جدیدی است که با شدت گرفتن تحریم‌های آمریکایی- غربی علیه اقتصاد ایران موضوعیت پیدا کرده و به تعبیری عبارت از مجموعه تدابیر مدیریتی جهت حداقل‌سازی آسیب‌پذیری اقتصاد ایران در برابر ریسک‌های متعدد داخلی و خارجی می‌باشد. یکی از بخش‌های اقتصاد ایران که همواره در معرض آسیب و ریسک قرار دارد بازار ارز می‌باشد؛ از این رو در مقاله حاضر با توجه به آسیب‌پذیری‌های نظام ارزی کشور تلاش شده است تا با معرفی و برآورد مدل‌هایی که ارتباط بین نرخ ارز با صادرات، واردات و تولید را بررسی می‌کنند و همچنین با آسیب‌شناسی نظام ارزی موجود، راهکارهایی برای پی‌ریزی نظام ارزی به معنی دقیق آن بیان شده و سپس نظام ارزی مطلوب برای اقتصاد ایران در چارچوب اقتصاد مقاومتی معرفی و پیشنهاد شود. نظام ارزی به معنی دقیق آن در اقتصاد ایران وجود ندارد چراکه عوامل ذره‌ای در طرفین عرضه و تقاضای بازار ارز تعیین‌کننده نرخ ارز نیستند. با توجه به نتایج حاصل از برآورد مدل‌های مربوط به تأثیر نرخ ارز بر صادرات، واردات و تولید از یکسو و آسیب‌شناسی نظام ارزی موجود کشور از سوی دیگر بیان می‌گردد که برای پی‌ریزی و شکل‌گیری نظام ارزی در اقتصاد ایران (که فرآیندی زمان‌بر است) بایستی مجموعه اقداماتی انجام گیرد که اهم آن‌ها عبارتند از بکارگیری سیاست‌های اقتصادی به قصد متنوع‌سازی صادرات کالاها و خدمات، اصلاح ساختارهای نهادی و فنی و تکنولوژیکی تولید کشور، افزایش بهره‌وری نهاده‌های تولیدی به خصوص بهره‌وری نیروی کار، ارتقاء رقابت‌پذیری کالاها و خدمات تولیدی در اقتصاد کشور و نهایتاً تنوع‌بخشی به منابع ارزآوری از نفت و محصولات وابسته به آن به غیرنفت. بدنبال شکل‌گیری نظام ارزی، نظام ارزی شناور مدیریت‌شده به عنوان نظام ارزی مطلوب برای اقتصاد ایران معرفی و پیشنهاد گردید که دلیل آن مربوط به مزایای نظام ارزی شناور و همچنین امکان مدیریت نرخ ارز در مواقع لزوم می‌باشد. اقتصاد مقاومتی ادبیاتی است که در مقابله با تحریم‌های بین‌المللی مطرح شده است. همان‌گونه که اقتصاد ایران باید بر مبنای اصول درستی گام نهد تا از این رهگذر بتواند بر تحریم‌های بین‌المللی فائق آمده و تهدید تحریم را به فرصت تبدیل کند. آن اصول و مبناهایی که اقتصاد ایران باید داشته باشد، ادبیاتی را به نام اقتصاد مقاومتی ایجاد کرده است. سیاست‌های پولی و مالی باید در این ادبیات اقتصادی مشخص شده و همواره به این پرسش پاسخ دهیم که در سیاست‌هایی که انجام می‌دهیم به دنبال چه می‌باشیم. برای اینکه متوجه شویم که سیاست‌های پولی و مالی و غیره چگونه باید باشد و چه جهت‌گیری را باید دنبال کند، اول باید شناخت درستی از اقتصاد ایران و مشکل اصلی اقتصاد ایران داشته باشیم. به عنوان مثال سیاستی با هدفی اجرا می‌شود اما بعد مشخص می‌شود که نه تنها به هدف نرسیده ایم بلکه از آن دور هم شده‌ایم. بر این اساس در ادبیات اقتصاد مقاومتی اول از همه باید بدانیم مشکل اصلی اقتصاد ایران چیست؟ پس از آن باید روش درست برخورد با مشکل را شناسایی کنیم و آنجاست که می‌توانیم از نحوه سیاست‌های پولی و مالی و انواع و اقسام سیاست‌های دیگر صحبت به میان آوریم. با توجه به تأکید مقام معظم رهبری بر لزوم در اولویت قرار دادن الگوها و اصول اقتصاد مقاومتی در ساختار اقتصادی و صنعتی کشور، بدیهی است که در همه حوزه‌های مدیریتی و اجرایی باید مکانیزم‌های این الگوی اقتصادی تبیین و محقق شود. اقتصاد مقاومتی، یک اقتصاد مردمی به شمار می‌رود که بخش خصوصی بازیگر اصلی آن معرفی شده است. بر همین اساس است که رهبر معظم انقلاب در تشریح و تبیین ابعاد مختلف اقتصاد مقاومتی خطاب به مسئولان یادآوری کردند: "بخش خصوصی را باید کمک کرد. اینکه ما اقتصاد مقاومتی را مطرح کردیم، خوب، خود اقتصاد مقاومتی شرایطی دارد، ارکانی دارد؛ یکی از بخش‌هایش همین تکیه به مردم است؛ همین سیاست‌های اصل ۴۴ با تأکید و اهتمام و دقت و وسواس هر چه بیشتر باید دنبال شود؛ این جزو کارهای اساسی شماست." اقتصاد مقاومتی، طراحی و مدل‌سازی ویژه‌ای از شرایط و ساز و کارهای اقتصادی است که مبتنی بر آن، فضای اقتصادی کشور بر اساس فرض وجود حداکثر تحریم‌ها و فشارها، به صورت فعال و نه منفعل، طراحی می‌شود (Asghari, 2016; Karim et al., 2014; Saif & Hafezieh, 2013; Samiei Nasab, 2014). در واقع اقتصاد مقاومتی بنیانی نظری و

عملی برای مدل سازی گونه‌های ویژه از اقتصاد است که فعالانه خود را برای مواجهه با تحریم‌ها بیش از پیش آماده ساخته است. مکانیسم‌های اقتصادی، فضای کسب و کار، تجارت خارجی، نهادهای مالی و واسطه‌ای و... در اقتصاد مقاومتی مبتنی بر این پیش فرض طراحی می‌شوند که کشور در تعارض ایدئولوژیک دائمی با نظام سلطه است. هر ضربه ی اقتصادی از غرب ممکن است در هر لحظه بر کشور وارد شود. در چنین فضایی، تحریم‌های اقتصادی، نه تهدید بلکه فرصت ویژه‌ای هستند که زیر فشار آن‌ها می‌توان راهبردهای اقتصاد مقاومتی را با قدرت و اجماع ملی همراه و پیاده سازی آن‌ها را تسریع کرد. در این رویکرد کسب ثروت و درآمد ملی از مسیرهایی دنبال می‌شود که قدرت چانه زنی کشور در فضای سیاسی بین المللی را تقویت می‌کند، نه آنکه کشور ناگزیر باشد به دلیل مسائل اقتصادی از اهداف ایدئولوژیک خود در فضای سیاسی دست بکشد. اقتصاد مقاومتی، اقتصادی مبتنی بر مقاوم سازی، ترمیم ساختارها، قوانین و نهادهای فرسوده و ناکارآمد موجود اقتصادی است یعنی با تدوین یک استراتژی علمی و کارشناسی شده و باز تعریف فلسفه ی وجودی نهادها و قوانین اقدام به حذف موانع رشد و توسعه، حذف دوباره کاری‌ها و به نوعی هرس کردن ساختارهای اقتصادی مبادرت نماییم، تا از یک بدنه ی چابک‌تر و هوشمندتر در مقابله با مشکلات برخوردار شویم و منفعلانه در برابر اتفاقات عمل نکنیم. هدف از این تحقیق مدل سازی نوسانات نرخ ارز در خلق مزیت تجارت خارجی در چهارچوب نظام اقتصاد مقاومتی میباشد و در پی پاسخ به این سوال هستیم که آیا تغییرات نرخ ارز بر بازدهی دارایی‌ها در چهارچوب یک مدل قیمت گذاری دارایی مبتنی بر تجارت خارجی در نظام اقتصاد مقاومتی تأثیر گذار است؟ و اگر تأثیر پذیری دارد آیا این تأثیر مثبت است یا منفی؟

مبانی نظری تحقیق

سیف (۱۳۹۹) در مقاله خود، با استفاده از اصطلاح فنریت اقتصادی برگرفته از بریگاگلیو (۲۰۱۶)، به تبیین مفهوم اقتصاد مقاومتی و ارائه الگو برای اقتصاد مقاومتی جمهوری اسلامی ایران پرداخته است. به اعتقاد وی، در موضوع اقتصاد مقاومتی، تعبیر متنوع و متفاوتی در ادبیات اقتصادی رایج شده است. تعبیری که معنای اصطلاحی - (و نه لغوی) - آن را به تعریف مقام معظم رهبری نزدیک می‌کند فنریت اقتصادی است. در این مقاله، ریسک تخریب اقتصاد ملی و نیز اقدامات رفتاری کشورها در این زمینه موضوع بحث قرار گرفته و محورهای چهارگانه فنریت اقتصادی بیان شده است. در بخش دیگر مقاله، مفهوم اقتصاد مقاومتی جمهوری اسلامی ایران با توجه به سخنان مقام معظم رهبری تشریح شده و مبتنی بر این بیانات، الگویی برای اقتصاد مقاومتی جمهوری ایران شامل مؤلفه‌های رشد اقتصادی، عدالت اقتصادی، ثبات اقتصادی و فنریت اقتصادی پیشنهاد شده است. همچنین در این تحقیق، راهبردهای چهارگانه مقابله، خنثا سازی، جذب و ترمیم، و پخش و تضعیف منطبق بر مسئله تحریم اقتصادی غرب تشریح و مصادیق آن‌ها معرفی شده است (Saif & Hafezieh, 2013). میرمعزی (۱۳۹۹) در مقاله خود، با استناد به سخنان مقام معظم رهبری و مطالبی که ایشان از سال ۱۳۸۸ در باره اقتصاد بیان کرده اند، در صد ارائه تفسیری روشن از اقتصاد مقاومتی برآمده است. به نظر ایشان، اقتصاد مقاومتی از دیدگاه مقام معظم رهبری، شکل خاصی از نظام اقتصادی اسلام است که در وضعیت حمله همه جانبه اقتصادی دشمن، که کیان نظام اسلامی را به خطر می‌اندازد، پدید می‌آید. در نظام اقتصادی اسلام، در این وضعیت، با تغییر در اولویت هدف‌ها و به تبع آن، در اصول راهبردی و سیاست‌های کلان و حاکمیت روحیه جهاد بر رفتارهای اقتصادی دولت و مردم، راهبردی کلان طراحی می‌شود که تهدید را تبدیل به فرصت کرده، موجب رشد جهشی می‌شود. در تحقیقی دیگر تراب زاده جهرمی و همکاران (۱۳۹۸)، با روش نظریه پردازی داده بنیاد، سخنان مقام معظم رهبری را تحلیل نموده و الگوی مفهومی سخنان ایشان درباره ابعاد، ویژگی‌ها و الزامات اقتصاد مقاومتی استخراج نموده اند. این تحقیق محتوای مناسبی از سخنان رهبری معظم انقلاب فراهم نموده است که می‌توان در تحقیق حاضر نیز از آن استفاده کرد. حسین زاده بحرینی (۱۳۹۹) در مقاله‌ای پس از طرح چند مقدمه، به تبیین مفهوم اقتصاد مقاومتی پرداخته است. ایشان معتقد است: اگر بخواهم تعریفی آکادمیک از واژه اقتصاد مقاومتی داشته باشم، بدون اینکه بخواهم آن را به رهبری منتسب کنم، عرض می‌کنم که اقتصاد مقاومتی، اقتصادی است که مدیریت آن، مدیریتی راهبردی و همه جانبه نگر است. سیفلو (۱۳۹۳) در مقاله

خود، با توسعه مفهومی مفاهیم دفاع، دفاع غیر عامل، جنگ، و جنگ اقتصادی، اقتصاد مقاومتی را به عنوان راهبرد دفاع غیر عامل اقتصادی تبیین و تشریح کرده است. عمده ترین نوآوری این تحقیق به توسعه مفهومی جنگ، آسیب، دفاع و دفاع غیر عامل و استفاده از آن‌ها به منظور فراهم کردن یک چارچوب نظری و تحلیلی مناسب برای موضوعات اقتصادی و ارائه طریقی برای عملیاتی کردن اقتصاد مقاومتی مربوط است. مفهوم جنگ به بسیاری از حوزه‌های فنی و حتی علوم انسانی توسعه داده شده است و این توسعه مفهومی در بسیاری از حوزه‌ها، کاربرد نوی نیست و اصطلاحاتی همچون جنگ نرم، جنگ سایبری، شبیخون و تهاجم فرهنگی و مانند آن را می‌توان به عنوان نمونه‌ای از گسترش مفهومی جنگ دانست. از این رو، به کار بردن اصطلاح جنگ در خارج از مفهوم صرف نظامی آن، پدیده رایجی است که نشان از تقابل در عرصه‌های استفاده شده دارد. در این مقاله، پس از اینکه جنگ از مفهوم صرف نظامی خارج شده و به جنگ اقتصادی نیز تعمیم یافته است، به گونه‌ای مشابه، دفاع نیز به همین نحو توسعه داده شده و دو نوع دفاع مسلحانه و دفاع غیر مسلحانه و در این بخش، دفاع غیر عامل تبیین شده است. از رهگذر تشریح این مسئله، این نتیجه حاصل شده است که بجز دفاع عامل، که مفهومی نظامی دارد، هر نوع اقدام پیش گیرانه‌ای را می‌توان به دفاع غیر عامل تعبیر کرد، در این راستا، هر اقدام پیش گیرانه کاهش آسیب پذیری از مصادیق دفاع غیر عامل است، از این رو، اقتصاد مقاومتی را می‌توان دفاع غیر عامل اقتصادی تعریف کرد. در این مقاله تلاش شده تا با بهره گیری از یافته‌های پژوهش‌های قبلی، تحلیل عمیق تری از مفهوم اقتصاد مقاومتی در چارچوب گفتمان مقام معظم رهبری ارائه شود. سادبا و کامروزمان (۲۰۱۸) به بررسی تأثیر نرخ واقعی ارز بر عملکرد صادرات اقتصادهای جنوب شرق آسیا (یعنی کشورهای اندونزی، مالزی سنگاپور و تایلند) با استفاده از داده‌های تابلویی پرداخته‌اند. نتایج تحقیق نشان می‌دهد که میزان انحراف نرخ واقعی ارز با صادرات رابطه منفی و معنا داری دارد. همچنین نشان داده شده که کمتر از حد ارزش گذاری کردن نرخ واقعی ارز می‌تواند منجر به رشد صادرات شود. در این مطالعه شواهد زیادی مبنی بر اینکه مسیر رشد اقتصادهای این کشورها به شرایط تقاضای جهانی به ویژه کشورهای *OECD* و همچنین واردات کالاهای سرمایه‌ای، رابطه مبادله، سرمایه انسانی و ثبات اقتصادی کشورها بستگی دارد، ارائه شد. همچنین نشان داده شد که ثبات نرخ ارز و رقابتی بودن آن نیز سهم بسیاری در رشد صادرات دارد. بالوگا و دل (۲۰۱۷) تأثیر سیاست‌های ارزی را در پنج کشور آفریقایی مورد بررسی قرار دادند. نتایج حاصل از تخمین مدل نشان می‌دهد که نرخ ارز اثر مثبتی بر صادرات دارد و افزایش آن منجر به افزایش صادرات خواهد شد. ولدخانی (۱۳۹۹) با استفاده از روش همگرایی انگل-گرنجر و یوهانسن طی سال‌های ۱۳۹۴-۱۳۹۸ رابطه بین صادرات غیرنفتی و سه متغیر کلان را مورد آزمون قرار داده است. نتایج به دست آمده، چنین نشان می‌دهد که رابطه بلندمدتی بین صادرات کالاهای غیرنفتی و نرخ ارز در بازار آزاد، مجموع ارزش افزوده در بخش‌های تجاری و میزان باز بودن اقتصاد کشور وجود دارد و این سه متغیر، صادرات غیرنفتی را به طور مستقیم و مثبت تحت تأثیر قرار می‌دهند.

نوسانات نرخ ارز

ارز

پول‌های خارجی ارز نامیده می‌شوند یا به عبارت دیگر به واحدهای پولی که در کشورهای دیگر جز کشور اصلی داد و ستد شود به صورت کلی ارز گفته می‌شود. ارز به طور معمول شکل پذیرفته شده‌ای از پول است که شامل سکه و اسکناس‌های کاغذی می‌شود و در اقتصاد داخلی کشور در گردش است. ارز به عنوان وسیله‌ای برای تبادل کالا و خدمات مورد استفاده قرار می‌گیرد و پایه و اساس کسب و کارها به شمار می‌رود. یکی از تفاوت‌های بین معامله‌های مالی داخل کشور و تبادلات بین‌المللی این است که در تجارت داخلی پرداخت و دریافت مبلغ‌ها به پول رایج ملی انجام می‌شود اما در معامله‌های خارجی به طور معمول این وجه‌ها به شکل پول‌های رایج و معتبر خارجی و بین‌المللی پرداخت می‌شود. برای مثال در ایران برای انجام معامله‌ها از ریال یا تومان، در آلمان یورو و در آمریکا از استفاده می‌شود. در حالی که اگر یک ایرانی قصد خرید از فردی آمریکایی را داشته باشد، باید در ازای کالا یا خدماتی که دریافت می‌کند وجهی به دلار آمریکا پرداخت کند. به این

ترتیب باید بر اساس یک رابطه تعریف شده نرخ ارز ریال بدهد و دلار بگیرد تا بتواند به کالا یا سرویس مورد نظرش دسترسی داشته باشد. ارز که معادل انگلیسی آن *currency* است به شکلی از پول خارجی گفته می‌شود و شامل سکه و اسکناس کاغذی است که از سوی دولت توزیع می‌شود. نرخ ارز به مقدار پول ملی گفته می‌شود که برای بدست آوردن واحد پول کشور دیگر می‌پردازند. در واقع به ارزش برابری یک واحد پول خارجی به پول داخلی نرخ ارز گفته می‌شود. ارزهای زیادی می‌تواند در اقتصاد یک کشور گردش کنند که می‌توان به دلار، یورو، پوند، یوان و ... اشاره کرد. از میان ارزهای بیشماری که وجود دارد دلار آمریکا به عنوان یک ارز مهم در بسیاری اقتصادها داد و ستد می‌شود چرا که این ارز، پول رایج بیش از ۲۰ کشور دنیا است. بنابراین می‌توان گفت اهمیت این ارز برای اقتصاد هر کشوری زیاد است و به دلیل کاربرد زیاد آن در مبادلات بین المللی اطلاع از نرخ دلار بسیار با اهمیت است. همانطور که گفته شد نرخ ارز در ایران چند نوع است که اطلاع از تفاوت‌های آن‌ها با یکدیگر و قیمت هر کدام از درجه اهمیت بالایی برخوردار است. چرا که بسته به مصرفی که خواهیم داشت هزینه‌ای که بابت آن‌ها می‌پردازیم متفاوت است و یا نحوه دریافت آن متفاوت است. به عنوان مثال نرخ ارز بازار آزاد از سایر انواع دیگر ارز بیشتر است و نحوه دریافت آن همانطور که از نام آن پیداست از بازار آزاد است. اما ارز مسافرتی که به هر شخص دارای کد ملی تخصیص می‌یابد با قیمتی متفاوت عرضه می‌شود.

نرخ ارز

ارز هر وسیله‌ای اعم از اسکناس یا سکه است که در مبادلات خارجی برای پرداخت‌ها استفاده می‌شود و منظور از نرخ ارز مقداری از واحد پول ملی است که برای بدست آوردن واحد پول کشور دیگر باید پرداخت شود. همچنین می‌توانیم نرخ ارز را ارزش برابری یک واحد پول ملی دانست یا آن را بهای خرید یا فروش یک واحد پول خارجی به پول رایج کشور تعریف کرد.

تعیین نرخ ارز

در تعیین نرخ ارز در جهان دو روش رایج وجود دارد. در سرزمین‌هایی که ورود و خروج ارز آزاد است، دولت و بانک مرکزی در بازار ارز دخالتی ندارند و در حقیقت یک بازار ارز جهانی وجود دارد که ورود و خروج ارزهای متفاوت در آن آزاد می‌باشد. این کشورها نظام ارزی آزاد دارند. از سوی دیگر در کشورهایی که ورود و خروج ارز تحت کنترل دولت و بانک مرکزی است، بازار ارز، یک بازار داخلی محدود و تحت کنترل است و نظام ارزی آن نظام کنترل ارز نامیده می‌شود. در نظام آزاد ارز نرخ ارز شناور است. بنابراین نوسانات عرضه و تقاضا، نرخ ارز یا قیمت آن را تعیین می‌کند. این نرخ تابع تغییرات عرضه و تقاضاست و اصطلاحاً شناور است. در نظام کنترل ارز نرخ ارز ثابت و توسط دولت تعیین و دیکته می‌شود. در این نظام دولت اصلی‌ترین خریدار و فروشنده ارز به شمار می‌رود و نرخ آن را براساس ملاحظات سیاسی، اقتصادی و اجتماعی مشخص می‌کند. در کشورهای پیشرفته صنعتی با وجود ثبات نرخ ارز دولت‌ها در زمان ضروری به صورت غیرمستقیم در بازار دخالت کرده و نرخ آن را کاهش یا افزایش می‌دهند.

تغییرات نرخ ارز

پس از این که متوجه شدیم نرخ ارز چگونه تعیین می‌شود خوب است نگاهی به عوامل تاثیرگذار بر این نرخ بیندازیم. عوامل زیادی مثل تغییر و تحول در تراز پرداخت‌های یک کشور، نرخ تورم و سیاست‌های اقتصادی در تعیین نرخ و قسمت ارز در کشورها موثر است که باید به آن‌ها توجه داشت.

نرخ تبدیل ارز

نسبت بین دو ارز را که در بازارهای معامله ارزها استفاده می‌کنند نرخ تبدیل می‌نامند. این نرخ مشخص می‌کند که چه میزان از یک نوع ارز برای تبادل یک ارز دیگر مورد نیاز است. عواملی مانند عرضه و تقاضای نسبی بر نرخ تبدیل موثرند. بانک مرکزی و دولت‌ها برای

پاسخگویی به تاثیرات عرضه و تقاضا سیاست‌هایی وضع می‌کنند که بر نرخ ارز تاثیر خواهد گذاشت. در واقع نرخ تبدیل مشخص می‌کند که یک فرد یا شرکت به چه مقدار از یک نوع ارز نیاز دارد تا وجه مورد نظر را با ارز دیگری عوض کند. برای مثال اگر خریدار دلار آمریکا داشته باشد و قصد داشته باشد کالایی آلمانی را خریداری کند، به احتمال زیاد نیاز دارد هزینه کالا را به یورو بپردازد. در صورتی که قیمت کالا ۲۰۰۰۰ یورو و نرخ تبدیل ۲/۱ باشد، خریدار برای ارائه ۲۰۰۰۰ یورو و خرید کالا به ۲۴۰۰۰ دلار آمریکا (۲/۱ * ۲۰۰۰۰) نیاز خواهد داشت.

نرخ ارز به طور معمول با استفاده از نام اختصاری که نشان دهنده آن است، بیان می‌شود. برای مثال نام اختصاری *USD* نشان دهنده دلار آمریکاست در حالی که *EUR* نشان دهنده یورو است. برای این که نسبت این دو ارز با یکدیگر نشان داده شود، به صورت *EUR/USD* برابری را نسبت به هم نمایش می‌دهند.

تورم و نرخ ارز

یکی از مواردی که روی نرخ و قیمت ارز تاثیر می‌گذارد نرخ تورم است. زمانی که میزان تورم یک کشور بالا می‌رود، قدرت خرید در آن کشور افت می‌کند یا به عبارت دیگر برای خرید کالاها در یک کشور باید مقدار بیشتری از پول ملی پرداخت شود. در حالی که در کشورهایی با تورم محدود مقدار پول پرداختی برای خرید کالاها و خدمات در تغییر چندانی نمی‌کند. به این ترتیب نرخ تبدیل ارز دچار تغییر و نوسان خواهد شد.

نرخ ارز و تجارت

بازرگانان به ویژه صادرکنندگان یکی از منابع بزرگ عرضه ارز به داخل کشور هستند و صادرات در حقیقت به معنای تعویض کالای داخلی با ارز است. از سوی دیگر واردکنندگان از منابع بزرگ تقاضای ارز یا عامل خروج ارز از کشور به حساب می‌آیند. بنابراین واردات نیز به معنای خرید یا تهیه کالای خارجی با ارز است. تعیین نرخ ارز با توجه به نظریه برابری قدرت خرید به وسیله پروفیسور کاسل اقتصاد دان مشهور اهل سوئد در سال ۱۹۲۴ بیان شده است. بر اساس این نظریه نرخ ارز، یعنی نرخ تبدیل پول دو کشور در تجارت خارجی براساس مقایسه سطح عمومی قیمت‌ها در دو کشور یا مقایسه کردن قدرت خرید داخلی پول تعیین می‌شود. به این ترتیب در صورتی که تجارت بین دو کشور آزاد باشد و دولت‌ها در تبادل ارزی دخالت نکنند، نرخ ارز در سطحی تعیین می‌شود که قدرت خرید ارزها در هنگام خرید یک کالا یا خدمات در کشور اول با همان کالا یا خدمات در کشور دوم یکسان باشد.

شکل گیری نرخ ارز

در دنیای نظری اقتصاد پولی تلاش‌های منظمی صورت گرفته است برای تبیین چگونگی تکوین نرخ ارز یا برابری دو پول. برای دریافت این معنی، گام به گام، از بسیط‌ترین حالت‌ها می‌آغازیم و به سوی دنیای واقعی پیچیده‌تر پیش می‌رویم. ناگزیر دست به انتزاع می‌زنیم و عوامل "مزاحم" را کنار می‌گذاریم. هنگامی که مفردات کار را فراهم آوردیم، دست به ترکیب آن‌ها می‌زنیم و آن‌ها را -چنان که در عالم واقع- در هم می‌آمیزیم تا نظریه‌ای درخور تحلیل و تبیین پدیده‌های عالم واقع فراهم آوریم.

به تبع این روش، نخست از یک اقتصاد "واحد و بسته" آغاز می‌کنیم که در آن تنها یک واحد پولی وجود دارد. می‌خواهیم بدانیم نام‌گذاری پولی یک سبد حاوی نسبت‌هایی از کالاها و خدمات مورد تقاضا -که از این پس آن را سبد خواهیم نامید- چگونه انجام می‌پذیرد. به دیگر سخن، تعیین این که این سبد با چند واحد پولی مبادله شود، چگونه انجام می‌گیرد؟ اگر این سبد را برابر بدانیم با مجموعه‌ی کالاها و خدماتی که یک خانوار متوسط در یک ماه مصرف می‌کند، نام‌گذاری پولی آن بستگی خواهد داشت به این که این اقتصاد واحد و بسته (بدون مبادله با دنیای غیرخود) چه حجمی از پول را برای مبادله با آن به جریان می‌اندازد. تعیین این حجم، تنها تابع سهولت مبادله و معقول

کردن هزینه‌های صدور پول، نگهداری پول، شمارش و حسابداری پول و نظایر اینها است و بانک مرکزی کشور، به‌عنوان قلب اقتصاد پولی و صادرکننده پول، آن را تعیین می‌کند. در این جا لازم است ذکر کنیم که اقتصاددانان از دو اقتصاد سخن می‌گویند: یکی اقتصاد واقعی، یعنی آن سبد کالا و خدمات و دیگری اقتصاد اسمی (نومینال) یعنی مقدار پولی که با آن سبد برابری می‌کند.

بانک مرکزی می‌تواند با در نظر گرفتن معیارهای بیان‌شده، در برابر آن یک سبد، مثلاً ۱۰۰ هزار تومان، یک میلیون تومان یا هر مقدار دیگری از پول را به جریان بیاورد. این حجم پول، قیمت، یا بیان پولی سبد را شکل می‌دهد. در مورد اول، بهای متوسط سبد برابر خواهد شد با ۱۰۰ هزار تومان و در مورد دوم، با یک میلیون تومان. واضح است که ۱۰۰ هزار تومان مورد اول، برابر خواهد بود با یک میلیون تومان مورد دوم؛ زیرا هر دو آن‌ها با یک سبد واحد برابری کرده‌اند.

بانک مرکزی، یک نهاد ملی

حال می‌خواهیم بدانیم بانک مرکزی با چه سازوکاری پول را صادر کرده و در شریان‌های اقتصادی کشور جاری می‌کند. فرض ما هنوز در درون یک اقتصاد واحد و بسته است. بانک مرکزی، بانک مادر یا بانک بانک‌هاست. این بانک یک نهاد ملی است و نه نهاد تجاری - با آن‌که در درون ضرورت‌های اقتصاد ملی و دنیای تجارت عمل می‌کند و از کسب سود و زیان نیز مبرا نیست - این بانک یکی از شگفت‌انگیزترین اختراعات تاریخ بشری است و "پول مدنی" را به جای اشکال طبیعی و ابتدایی پول، نظیر پول - کالا، نشانده است و درست به همین خاطر نهادی است مدنی و ناظر به قدرت خرید پول ملی و مؤثر در قدرت خرید آحاد مردم؛ و به این سبب لازم آمده است که حتی در ورای سیاست‌های دولت‌ها قرار گیرد. از اینجا ضرورت مستقل بودن این بانک پدید آمده و بانک مرکزی را عمدتاً به صورت ناظر و حافظ قدرت خرید پول ملی درآورده است. این مبحث علی‌رغم اهمیتی که دارد، در این مقال گفت‌وگو نخواهد گنجید و ما به همین مختصر بسنده می‌کنیم.

بانک‌های تجاری به‌مثابه زیرمجموعه‌ی بانک مرکزی

تاکنون دیده‌ایم که بانک مرکزی و زیرمجموعه‌ی شبکه‌ی بانک‌های تجاری آن، چگونه پول پایه و سیستم سپرده‌ها را پدید می‌آورند: اولی پول پایه را صادر می‌کند و دومی پول اعتباری را تولید می‌کند و این‌ها به صورت سپرده‌های کوتاه‌مدت - سپرده‌های دیداری - و سپرده‌های میان‌مدت - سپرده‌های غیردیداری - نزد بانک‌ها نگهداری می‌شوند. مجموعه‌ی پول پایه و سیستم سپرده‌ها را نقدینگی می‌نامیم. نقدینگی به آحاد سپرده‌گذار جامعه، اعم از بخش خصوصی و عمومی تعلق دارد و عملکرد و سیالیت آن تابع قوانین اقتصاد پولی است و بدین سان نسبت به تغییرات نرخ بهره، نرخ ارز، سطح قیمت‌ها، انتظارات تورمی، ریسک و فرصت‌های سود و زیان واکنش می‌کند و دولت‌ها تنها می‌توانند با تنظیم بسترهای مناسب در حرکت آن تأثیرگذار باشند، والا نه مالکیت آن مال دولت است و نه اداره‌ی آن بر عهده‌ی او. حال که دیدیم مجموعه‌ی نقدینگی چگونه از ترکیب پول پایه‌ی بانک مرکزی و پول اعتباری سیستم بانک‌های تجاری پدید می‌آیند، می‌توانیم به گردش آن در برابر سبدهای اقتصاد ملی نظر افکنیم. با رجوع به مثال بیان‌شده، از اینجا آغاز کنیم که بانک مرکزی ۱۲۰۰ واحد پول پایه صادر کرده و با تعیین میزان ودیعه به سپرده یک‌پنجم، حجم نقدینگی را در ۶۰۰۰ واحد تعیین بخشیده است. اکنون نظر را از اقتصاد اسمی (پولی) به سوی اقتصاد واقعی (سبد کالاها و خدمات) برمی‌گردانیم. هر یک واحد پولی در طی یک دوره‌ی سنجش درآمد ملی (معمولاً یک سال)، بیش از یک بار در سبد اقتصاد واقعی می‌آویزد و مبادله‌ی آن را ممکن می‌سازد. این دفعات، که در شرایط متفاوت تغییر می‌کنند، معمولاً بین سه تا پنج بار نوسان می‌کند (یعنی یک سکه یا اسکناس یا واحد پولی در طی یک سال، سه تا پنج بار دست‌به‌دست می‌گردد). در شرایط رکود، میزان آن کاهش می‌کند و در شرایط تورمی افزایش می‌یابد. این دفعات گردش سالانه را سرعت گردش پول می‌نامیم. حال اگر این سرعت را در حد متعارف چهار بار فرض کنیم، در ازای ۶۰۰۰ واحد نقدینگی لازم است $4 \times 6000 = 24000$ واحد تولید ملی داشته باشیم. این گلاویزی نقدینگی با تولید ملی را ضریب تولید ملی نام می‌گذاریم. تفکیک دو ضریب مورد بحث از اهمیت برخوردار است: نخستین آن‌ها ضریب بانکی است که از

میزان ودیعه به سپرده پیروی می‌کند و تابع حکم بانک مرکزی است و به‌نوبه‌ی خود حجم نقدینگی را متعین می‌سازد؛ و دومی به‌سرعت گردش هر واحد نقدینگی در مدارهای اقتصاد ملی بستگی دارد و این دو با درهم‌آمیزی: سطح قیمت سبد کالا را تعیین می‌کنند.

رژیم‌های نرخ ارز و تأثیر آن‌ها در تراز پرداخت‌های کشور

ملاحظه کردیم که نرخ ارز، عمدتاً یک پدیده‌ی پولی و اسمی است؛ یعنی بستگی دارد به این که دو اقتصاد یک و دو، هر یک چه نام پولی روی سبد کالا- خدماتی واحد می‌گذارند؛ و اگر این نام‌گذاری به تبع تورم دگرگون شود، یعنی مثلاً ۱۰۰ تومان دیروز، امروز ۱۳۰ تومان نام بگیرد بی‌آن که در قدرت خرید آن تفاوتی پدید آمده باشد، نرخ ارز نیز به همان نسبت دگرگون می‌شود. در مثالی که ذکر کردیم، فرض را بر آن نهادیم که دو پول در برابر هم “شناور” هستند و اکنون لازم است تعریفی از این معنی به دست بدهیم و به دیگر شقوق ممکن نرخ ارز نیز نظر افکنیم.

پایه‌ی پولی در اقتصاد باز

دیده‌ایم که پایه‌ی پولی، “پول محکمی” است که از سوی بانک مرکزی صادر می‌شود و با ضرب شدن در ضریب بانکی، حجم نقدینگی را پدید می‌آورد و آن نیز با ضرب شدن در “ضریب تولید ملی” بیان پولی تولید ملی را تعریف می‌کند. اکنون به این نکته برمی‌گردیم که پایه‌ی پولی در یک اقتصاد باز-اقتصادی که با دنیای غیر خود مبادله دارد- از دو عنصر تشکیل می‌شود: نخست پایه‌ی پولی خودی (تومان) و دیگر پایه‌ی پولی دیگری (ارز یا دلار) و موافق فرمولی که دیده‌ایم، می‌توان نوشت: (پایه‌ی پولی به ارز + پایه‌ی پولی به تومان) ضربدر ضریب بانکی = حجم نقدینگی

پایه‌ی پولی به تومان، شکل فیزیکی اسکناس و مسکوک را دارد که در ازای دارایی‌های بانک مرکزی و وثیقه‌های دریافتی از بانک‌های تجاری صادر می‌شود و پایه‌ی پولی به ارز، دربرگیرنده‌ی دارایی‌هایی است که از رهگذر خروج دارایی‌های ملی (صادرات کالاها و خدمات) وصول می‌شود. هر افزایش در ارز یک کشور، سند رسید دارایی‌های صادرشده است و هر کاهش در آن، نشان از جریان دارایی‌های غیر به درون اقتصاد ملی دارد (واردات کالاها و خدمات).

به‌بیان دیگر، بانک مرکزی ناگزیر است در ازای هر کالا و خدمت صادرشده از کشور، معادل تومانی آن را از پول پایه کم کند و در ازای هر کالا و خدمت واردشده به کشور، معادل دلاری آن را از پایه‌ی ارزی بکاهد. روی دیگر سکه، آن است که وقتی معادل تومانی از پول پایه کاسته می‌شود، معادل ارزی آن افزوده می‌شود؛ و وقتی معادل دلاری از پول پایه کاسته می‌شود، معادل تومانی آن به پول پایه افزوده می‌شود.

چند نظریه‌ی کارآمد برای تبیین نرخ ارز

نخستین نظریه‌ای که در توضیح نرخ ارزها به‌کاررفته و عمر بیشتر از دیگر نظریه‌ها نیز دارد، نظریه‌ی تجارت است که می‌گوید نرخ مبادله میان دو پول به نقطه‌ای گرایش می‌کند که به ازای آن، تعادل تراز بازرگانی میان آن دو اقتصاد پدید آید، یعنی صادرات از آن با واردات به آن برابر شود. این نظریه نیز بر پایه‌ی “برابری قدرت خرید” استوار است و نرخ ارز شناور را از مفروضات خود دارد. این نظریه بیشتر برای توضیح تعادل‌های بلندمدت به کار می‌رود.

دو خانواده‌ی نظری دیگر از دهه‌ی هفتاد سده‌ی بیستم وارد زرادخانه‌ی نظری علم اقتصاد شده‌اند. نخستین آن‌ها عبارت است از رویکرد پولی به نرخ ارز و تعادل تراز پرداخت‌ها. این رویکرد کاربرد نظریه‌ی مکتب پولی شیکاگو است موافق این نظر، تقاضای پول در درون هر اقتصادی به عوامل زیرین بستگی دارد:

- حجم اسمی درآمد ملی، یعنی بیان پولی سبدهایی که در طی یک سال در اقتصاد به مصرف نهایی می‌رسند.
- سطح قیمت‌ها در درون اقتصاد، که با شاخص تورم‌زدایی تولید ملی سنجیده می‌شود.

- حجم واقعی - فیزیکی یا غیر پولی - تولید ملی، تعداد سبدهای کالاها و خدمات.
- نسبت میان حجم اسمی درآمد ملی و حجم نقدینگی.

از این رو می توان نوشت:

معکوس سرعت گردش پول (سطح قیمت‌ها × تعداد سبدها) = تقاضای پول (نقدینگی)

اگر این رابطه را به نمونه‌ای که در فوق ملاحظه کرده‌ایم اطلاق کنیم، خواهیم داشت:

$$6000 = (48 \times 500) = \text{تقاضای پول (نقدینگی)}.$$

ملاحظه می‌کنیم که نقدینگی مورد تقاضا، رابطه‌ی مستقیم دارد با حجم واقعی تولید ملی و سطح قیمت‌ها؛ و رابطه‌ی معکوس دارد

با سرعت گردش پول. به دیگر سخن، تقاضای نقدینگی با افزایش حجم واقعی تولید و بالا رفتن سطح قیمت‌ها افزایش می‌یابد و با افزایش سرعت گردش پول، کاهش می‌پذیرد.

موافق این نظر، وقتی عرضه‌ی پول داخلی از تقاضای آن پیشی می‌گیرد، پول ملی راهی خارج خواهد شد و کسری تراز پرداخت‌ها پدید خواهد آمد (با این فرض که نرخ ارزها ثابت باشد)؛ و یا موجب کاهش برابری پول ملی خواهد شد (با این فرض که نرخ ارزها شناور باشد)؛ و هنگامی که تقاضای پول داخلی به عرضه‌ی آن فزونی گیرد، جریان سرمایه از خارج متوجه داخل خواهد شد و فزونی‌تر از پرداخت‌ها رخ خواهد داد (به فرض نرخ ارز ثابت) و یا موجب افزایش برابری پول ملی خواهد شد (به فرض نرخ ارز شناور).

خانواده‌ی نظری دومی که از اهمیت فزاینده‌ای برخوردار شده است، "نظریه‌ی مجموعه‌ی مالی - سرمایه‌ای" یا "مدل بازار دارایی‌ها" است. علت عمده‌ی عروج این نظریه، تحولی است که از ماه اوت سال ۱۹۷۱ با از میان برخاستن پایه‌ی طلا از سیستم پولی بین‌المللی پدید آمده است. از این مقطع به بعد، دو پدیده‌ی چشم‌گیر رخ نموده است: نخست این که با حذف مانع طلا از راه گسترش دلار به‌عنوان پول جهانی، حجم دلار اوج گرفته و توانسته است تجارت رو به رشد جهانی را تجهیز کند؛ و از سوی دیگر، جریان‌های مالی - سرمایه‌ای از جریان‌های مبادلاتی - تجاری پیشی گرفته‌اند. به طوری که اگر حجم تجارت کالایی جهان سالانه به هفت تریلیون دلار بالغ می‌شود و اگر حجم تولید ناخالص جهانی سالانه به ۷۵ تریلیون دلار می‌رسد، مبادلات مالی - سرمایه‌ای هرروز از هفت تریلیون دلار فراتر می‌روند و از این رو، این جریان‌های نیرومند مالی - سرمایه‌ای در تعیین نرخ ارزها به شدت مؤثر واقع می‌شوند و صرف جریان‌های مبادلات کالایی - خدماتی برای توضیح آن‌ها کفایت نمی‌کند. پس نرخ ارز در جریان تعادل یافتن عرضه و تقاضای دارایی‌های مالی و سرمایه‌ای شکل می‌گیرد. به این اعتبار، نظریه‌ی مجموعه‌ی مالی - سرمایه‌ای شکل تعمیم یافته و جهانی شده‌ی نظریه‌ی پولی است.

نرخ ارز در گلاویزی با نرخ بهره و انتظارات

دیده‌ایم که بانک مرکزی از رهگذر تغییر در نرخ تنزیل یا نرخ بهره‌ی پایه که میان بانک مرکزی و بانک تجاری نافذ است، می‌تواند بر

تقاضای پول اثر گذارد. اکنون این حکم را اندکی می‌شکافیم:

نرخ پایه در واقع علامتی است از سوی بانک مرکزی که سمت و سوی سیاست بانک را در مورد انقباض یا انبساط پولی ابلاغ می‌کند و بنابراین اندک تغییری در این نرخ، به تغییری چند برابر بزرگ‌تر در نرخ بهره‌ی بانکی که بین واحدهای کسب و کار و مردم از یک سو و بانک‌های تجاری از سوی دیگر دائر است، منجر می‌گردد. به دیگر سخن، تنها یک چهارم درصد تغییر در این نرخ، معمولاً به یکی دو درصد تغییر در نرخ بهره‌ی بانکی منتهی می‌شود. از این رو، می‌توان گفت که معنای علامتی (semiotic) نرخ بهره‌ی پایه، مهم‌تر از معنای پولی آن است و بانک‌ها آن را به همین معنی می‌فهمند.

نرخ بهره‌ای که میان بانک تجاری و وام‌گیر دائر است، اعم از این که به صورت بهای انتظار، بهای زمان، اجر امتناع از مصرف آنی یا پوشش ریسک فهمیده شود، تعیین‌کننده‌ی عمده‌ی تقاضای پول است. افزایش بهره‌ی بانکی بر پس‌انداز می‌افزاید و از سرمایه‌گذاری می‌کاهد (به فرض ثابت بودن کلیه‌ی عوامل دیگر)؛ و کاهش بهره‌ی بانکی، از پس‌انداز می‌کاهد و به سرمایه‌گذاری می‌افزاید. در هر شرایطی، یک نرخ بهره‌ی بهینه (اوپتیموم) وجود دارد که پس‌انداز را با سرمایه‌گذاری به تعادل می‌رساند (نرخ بهره‌ی تعادلی).

حال اگر مقام پولی در کشور یک، مثلاً ۲۰ درصد بر پایه‌ی پولی بیافزاید بدون آنکه افزایش متناسبی در حجم تولید ملی پدید آمده باشد- زنجیره اتفاقات زیرین به وقوع خواهد پیوست:

- بلافاصله نرخ بهره‌ی کشور یک، ۲۰ درصد تنزل خواهد کرد و مثلاً از ۱۰ درصد به ۸ درصد خواهد رسید.
 - بلافاصله نرخ برابری پول کشور یک در برابر پول کشور دو تنزل خواهد کرد. این تنزل به دلایلی که ذیلاً ذکر می‌شوند، بیش از ۲۰ درصد خواهد بود (فزون‌پیمایی نرخ ارز). (این پدیده را دورنبوش در سال ۱۹۷۳ انتشار داد).
 - پس‌انداز کننده و سرمایه‌گذار کشور یک از بابت نرخ بهره زیان خواهد دید، ولی بهای اوراق قرضه بالا خواهد رفت و جبران افت نرخ برابری پول را خواهد کرد.
 - خریداران خارجی اوراق قرضه‌ی کشور یک، در برابر پول کشور دو، مقدار بیشتری از پول کشور یک را به دست خواهند آورد و این امر افت نرخ بهره را جبران خواهد کرد.
 - به تدریج قیمت‌های داخلی اقتصاد کشور یک سیر صعودی خواهند آغازید. پا به پای این موج تورمی، بهره‌ی پولی کشور یک نیز به همان نرخ بالاتر سابق میل خواهد کرد و این فرایند آن‌جا به کمال خواهد رسید که سطح قیمت‌ها در حدود ۲۰ درصد بالا رفته و نرخ بهره نیز ۲۰ درصد از دست رفته را دوباره کسب کند. با تکمیل این جریان، نرخ ارز میان دو کشور که به اندازه‌ی بیش از ۲۰ درصد تنزل کرده بود، به ۲۰ درصد منطقی خود باز خواهد گشت.
- قانونی که پشت این تغییرات عمل می‌کند، قانون “برابری نرخ بهره” نام دارد که با قانون “برابری قدرت خرید” درمی‌آمیزد و برای مدتی که میزان تورم در کشور یک، حجم افزوده‌ی نقدینگی را در خود بازتاب دهد، موجب می‌شود نرخ ارز به اصطلاح “فزون‌پیمایی” کند؛ یعنی بیش از ۲۰ درصد مورد انتظار ترقی کند و به تدریج به جای مناسب خود بازگردد.
- در جوار این تغییرات واقعی، می‌توان از تغییر انتظاری نیز سخن گفت. اگر به هر دلیلی انتظار برود که مقام پولی بر حجم پول بیافزاید- مثلاً با توجه به سابقه‌ی عمل دولت- باز همان زنجیره‌ی اتفاقات نامبرده به وقوع خواهد پیوست. به‌طور کلی می‌توان نوشت اگر انتظار برود که نرخ بهره‌ی داخلی از نرخ بهره‌ی خارجی بالاتر باشد پول ملی در برابر پول خارجی تقویت خواهد شد؛ و اگر انتظار برود که نرخ بهره‌ی داخلی از نرخ بهره‌ی خارجی پایین‌تر باشد پول ملی در برابر پول خارجی تضعیف خواهد شد.
- توضیح این که با پایین رفتن نرخ بهره، بهای اوراق قرضه‌ای که با نرخ سابق ادامه‌دارند، افزایش می‌یابد و با بالا رفتن نرخ بهره، بهای اوراق پایین می‌رود.

تومان در روپارویی با دلار

با سیری اجمالی در دنیای نظری، “جعبه‌ی کوچک حاوی اسباب و ادوات کار را فراهم آورده‌ایم و می‌توانیم به کار تحلیل چگونگی تکوین و تغییر نرخ برابری‌های تومان به دلار بپردازیم. لازم به یادآوری است که برای ساده کردن بحث، به جای ریال- که واحد رسمی پول ایران است- تومان را برگزیده‌ایم و دلار را نمادی گرفته‌ایم از همه‌ی پول‌های غیر. نکته‌ی دوم این که تحلیل را از سال ۱۳۵۶ آغاز می‌کنیم که سال پیش از آغاز گسیختگی‌های انقلاب و سالی “نورمال” شمرده می‌شود (سال پایه). نورمال از این حیث که “درها به هنجامه‌های پیشین

می‌چرخند” و گسیختگی عمده‌ای در روندهای اقتصادی مشهود نیست. تنها تفاوت عمده‌ای که مشاهده می‌شود، رشد ناگهانی درآمدهای نفتی در اواخر سال ۱۳۵۳ {۱۹۷۴} و آغاز خیز تومی در اقتصاد است که از ۹/۹ درصد در سال ۱۳۵۴، با گذار از ۶/۱۶ درصد در سال ۱۳۵۵، به رقم ۱/۲۵ درصد در سال ۱۳۵۶ سرزده است. این “رکود تومی” به دنبال یک دهه رشد چشم‌گیر بالای هشت درصد، زمینه‌ی تزلزل و نگرانی را در جامعه پدید آورده و زمینه‌ساز انقلاب شده است.

نام‌گذاری پولی سبد تولید ملی

به “شاخص تورم‌زدایی تولید ملی” مراجعه می‌کنیم. این شاخص به همت بانک جهانی و صندوق بین‌المللی پول به منظور محاسبه‌ی قیمت ثابت تولید ملی کلیه‌ی کشورهای جهان تنظیم می‌شود. به روایت این شاخص مرکب، نام پولی ۵/۶ تومان سال ۱۳۵۶ {۱۹۷۸}، برابر است ۷/۱۸۷۸ تومان سال ۲۰۱۰؛ یعنی “سبد”ی که در سال ۱۹۷۸ به ۵/۶ تومان قابل خرید بود، در سال ۲۰۱۰، با هزار و هشتصد و هفتاد و نه تومان (با گرد کردن رقم) قابل مبادله بود. به دیگر سخن، سطح قیمت‌ها در سی سال، در اقتصاد ایران، ۲۸۹ برابر شده بود.

نظر به این‌که شاخص موردنظر، بر آمار و اطلاعات سال ۲۰۰۸ مبتنی است، ناگزیر از به‌روز کردن آن هستیم و از این رو به آخرین آمار بانک مرکزی ایران رجوع می‌کنیم. این آمار، متوسط تورم شاخص کل اقتصاد ملی را برای سال ۲۰۰۹، معادل ۸/۱۰ درصد و برای سال ۲۰۱۰، معادل ۴/۱۲ درصد اعلام می‌کند؛ بنابراین خواهیم داشت ۵/۶ تومان در سال ۱۹۷۸ برابر است با ۲۰۸۲ تومان سال ۲۰۰۹ و ۲۳۴۰ تومان سال ۲۰۱۰. به دیگر سخن، سطح قیمت‌ها در اقتصاد ایران در این مدت ۳۶۰ برابر شده است. با وارد کردن تورم ۲۲ درصدی سال ۲۰۱۱ و ۲۵ درصدی سال جاری، به سطح قیمت‌های ۵۴۹ برابری سال پایه می‌رسیم. طبق همین شاخص مرکب بانک جهانی- صندوق بین‌المللی پول، مبلغ ۷/۳۷ دلار سال ۱۹۷۸ در سال ۲۰۱۰، برابر است با ۸۲/۱۱۰ یعنی یک دلار سال ۱۹۷۸ برابر است با ۹۸/۲ دلار سال ۲۰۱۰. با وارد کردن تورم سه‌درصدی در دو سال بعدی، به رقم امروزی ۷/۱۱۷ دلار می‌رسیم که نشان می‌دهد سطح قیمت‌های دلاری طی این دوره به ۱۲/۳ برابر رسیده است.

تولید ملی

تولید ملی ایران در سال ۱۹۷۸ برابر بود با ۸۴ میلیارد دلار که از دو بخش دلاری (۲۴ میلیارد) و بخش تومانی (ریالی) ۴/۴۲۰ میلیارد تومان تشکیل می‌شد. طبق آخرین اطلاعات بانک مرکزی ایران، تولید ملی در سال ۱۳۸۹ (۲۰۱۰) معادل بوده با رقم ۴۳۰۴۲۶ میلیارد تومان با نفت و رقم ۳۳۲۶۴۷ میلیارد تومان بدون نفت؛ یعنی تولید ملی به قیمت جاری، از رقم ۵/۵۸۸ میلیارد تومان (۸۴ میلیارد دلار) سال ۱۹۷۸، رسیده است به رقم ۴۳۰۴۲۶ میلیارد تومان، با منظور کردن نرخ ۱۰۳۴ تومان برای یک دلار که از سوی بانک مرکزی به‌عنوان متوسط نرخ سالانه‌ی “بازارهای بین‌المللی” اعلام شده است. البته این رقم تا آنجا اعتبار دارد که رقم ۱۰۳۴ تومان برابر یک دلار و با واقعی‌تر شدن آن تغییر خواهد کرد. در کنار این ارقام، نظری بکنیم به ارقام نقدینگی در نظام بانکی کشور: در سال ۱۹۷۸، نقدینگی ساده، یعنی مجموعه‌ی پول پایه و سپرده‌های دیداری تقریباً معادل بود با ۲۰۰ میلیارد تومان که با احتساب سپرده‌های غیردیداری به ۳۵۵ میلیارد تومان می‌رسید. طبق آخرین اطلاعات بانک مرکزی، نقدینگی در سال ۲۰۱۰ بالغ بود با ۲۹۸۸۸۴ میلیارد تومان که تشکیل می‌شد از ۲۲۵۱۶ میلیارد تومان اسکناس و مسکوک در دست اشخاص، ۵۳۳۵۶ میلیارد تومان سپرده‌های دیداری (کوتاه‌مدت) و ۲۱۹۰۱۶ میلیارد تومان سپرده‌های غیردیداری. به دیگر سخن، حجم نقدینگی طی این مدت، حداقل ۱۴۰ برابر فزونی گرفته است.

تغییرات نرخ ارز

در سال ۱۹۷۸، ۷،۶ تومان با یک دلار برابری می‌کرد. پول ایران به دلار “میخکوب” شده بود و از نظام “میخکوب مدیریت‌شده” پیروی می‌کرد. پول ایران در بورس جهانی حضور نداشت و در نتیجه، این نرخ ارز، نرخ تعیین‌شده در بازار و یا نرخ تعادلی - یعنی نرخ‌ی که میان

صادرات و واردات کشور تعادل برقرار کند- نبود. از این رو، در این فرض که این نرخ، انعکاس‌دهنده‌ی واقعی قدرت خرید پول ایران و برابری آن با ارز خارجی باشد، باید محتاط بود. در محافل اقتصادی آن روزها این بحث آکادمیک جاری بود که نرخ جاری ریال در برابر دلار (و به تبع آن ارزهای دیگر) به صورت مصنوعی “گران” نگه‌داشته شده تا ارز ارزان باشد و واردات کالاهای سرمایه‌ای به قیمت پایین‌تر از واقع، به صنعتی شدن کشور شتاب بخشد؛ و البته آن سوی این سکه عبارت بود از این‌که صادرکنندگان ایرانی در موقعیت نامناسبی قرار می‌گرفتند و بازار بالقوه‌ی ایران به دست دیگران می‌افتاد. در این بحث‌ها این تفاهم ضمنی وجود داشت که قیمت تعادلی دلار باید ۱۰ تومان باشد و مراد از نرخ تعادلی در نظام نرخ ارز شناور، آن نرخ است که میان صادرات و واردات کشور تعادل پدید آورد.

نظام بانکی “شرح شرحه

اگر بنا باشد از قربانیان “انقلاب اسلامی” فهرستی بسازیم، بدون تردید “نظام قضایی” ایران یکی از گران‌ترین قربانیان آن بود که دست‌آوردهای ۶۰ ساله‌اش را یک‌شبه به مذبح فقها بردند و آن را هزار سال به عقب برگرداندند. دومین قربانی آن‌که به هیچ‌روی از اهمیت کم‌تری برخوردار نیست، دانشگاه‌های کشور است که زیر سم ستورانش انداختند و تا جایی که می‌توانستند از محتوی تهی کردند و هنوز از کالبد نیمه‌جان‌ش هم هراسانند و هر روز به بهانه‌ای یورش تازه می‌کنند و زخمی بر زخم‌هایش می‌افزایند. سومین قربانی آن، اما، که ستون فقرات جامعه‌ی مدرن است، نظام بانکی کشور بود که با “اندیشه”ی کپک‌زده‌ی بانک‌داری بدون ربا، به مغزش هجوم بردند و بازوانش را با زنجیرهای پوسیده‌ی فقه و مکاسب بستند و آن‌گاه زمینه را چیدند تا تاراج‌گران زیر بیرق ۱۹۰۰۰ بنگاه “قرض‌الحسنه” به جان نظام پولی و مالی کشور بیفتند و میلیاردها دلار از ثروت مردم را به تاراج برند. آن‌گاه پیروزمندترین این ایلغارگران، خود را به صورت بانک آراستند تا مبادا در کنار تاراج‌های فارغ از حرج خود، از تسهیلات بانک مرکزی محروم بمانند.

طی این مدت، تولید ملی به قیمت جاری ۶۷۵ برابر شد. به موازات، قیمت‌ها تا سال ۲۰۱۰، ۳۶۰ برابر و تا امروز ۵۴۹ برابر افزوده شد.^{۵۲} (با این حساب، افزایش تولید ملی واقعی یا سبدهای تولید ملی، ۸/۱ برابر شده، درحالی‌که جمعیت ایران ۲۸/۲ برابر فزونی گرفته و در نتیجه، سرانه‌ی تولید ملی را به‌طور متوسط به ۸۰ درصد سال ۱۹۷۸ پایین برده است. پا به پای این تحول در اقتصاد واقعی (فیزیکی)، حجم نقدینگی ۸۴۰ برابر شده، ولی صنایع و تولیدکنندگان کشور از کمبود نقدینگی رنجورند و سیل ورشکستگی کارخانه پشت کارخانه و صنعت پشت صنعت را درمی‌نوردد.

مشکل کجاست؟ در بدو نظر، یک اقتصاددان و کارشناس مالی به این خواهد اندیشید که لابد به علت نرخ بهره‌های دستوری زیر نرخ تورم، بانک‌ها از به جریان انداختن نقدینگی و وام‌گذاردن خودداری می‌کنند، ولی تأملی بیشتر نشان می‌دهد که بانک‌ها برخلاف تمامی هنجارهای بانک‌داری سالم، بسیار بیش از سپرده‌های دریافتی، وام‌گذارده‌اند. **جدول ۱** از مجله‌ی “تازه‌های اقتصاد” بهار ۱۳۹۱، شماره‌ی ۱۳۵ برگرفته شده است:

جدول ۱

جدول نسبت مصارف به منابع شبکه بانکی (درصد)

	آذر ۱۳۹۰	۱۳۸۹	۱۳۸۸	۱۳۸۷	۱۳۸۶	بانک
بانک‌های تجاری	۸۴.۲	۸۷.۹	۸۷.۸	۹۱.۱	۹۰.۱	بانک‌های تجاری
بانک‌های تخصصی	۲۳۶.۱	۲۱۴.۹	۱۴۷.۹	۱۴۹.۵	۱۳۵.۶	بانک‌های تخصصی
بانک‌های دواتی	۱۳۴.۷	۱۳۱.۸	۱۰۸.۲	۱۰۰.۴	۹۷.۴	بانک‌های دواتی
بانک‌های خصوصی	۸۱.۱	۷۸.۲	۷۷.۷	۷۹.۹	۸۰.۱	بانک‌های خصوصی

و در واقع یکی از دردهای نظام بانکداری ایران فزونی گرفتن تکلیفی تسهیلات واگذار شده به سپرده‌های بانکی است که گاه تا بیش از دو برابر آن فرارو پییده، در حالی که هنجار بانکداری حکم می‌کند که حداکثر ۸۵ درصد از سپرده‌ها وام داده شوند! پس مشکل در امتناع بانک‌ها از وام‌گذاری نیست، بلکه در این است که بانک‌ها به جای آن که بتوانند در بازار مالی و پولی به معامله بپردازند، محکومند به این که وام‌های تکلیفی به اشخاص و بنگاه‌ها و طرح‌های موردنظر نظام بپردازند و از آن‌ها “سود” تعیین شده‌ای را دریافت کنند که نیمی از تورم را جبران نمی‌کند و چون مجاز به دریافت وثیقه از این طفیل‌های نظام هم نیستند، در نهایت با ۴۰-۵۰ میلیارد دلار طلب غیرقابل‌وصول روبرو شوند. خود دولت و شرکت‌های دولتی یکی از بزرگ‌ترین وام‌داران نظام بانکی کشور هستند و طبق آخرین آمار بانک مرکزی در سال ۲۰۱۰، دولت مبلغ ۵۵۳۴۰ میلیارد تومان به سیستم بانکی بدهکار بود و در مقابل مبلغ ۸۰۶۱ میلیارد تومان بدهی خود به بانک‌های تجارت، صادرات، ملت و رفاه را از محل حساب ذخیره‌ی ارزی “تهاتر کرد”.

تاثیر نوسانات نرخ مبادلاتی

نرخ ارز مهمترین مفصل ارتباط اقتصادی یک کشور با کشورهای جهان است. همچنین تغییرات نرخ ارز تاثیرات گسترده‌ای بر بخش داخلی و خارجی اقتصادها به همراه دارد؛ چون از یکسو بر صادرات و واردات (و به تبع آن تراز تجاری) و از سوی دیگر بر قدرت رقابت پذیری داخلی (و به تبع آن بر تولید و اشتغال) و همچنین تورم داخلی تاثیرگذار است. براین اساس مدیریت بازار ارز یکی از موضوعات کلیدی هر اقتصادی محسوب می‌شود، با این حال رویکرد واحدی در تعیین نرخ ارز وجود ندارد و کشورها بسته به ساختار و شرایط اقتصادی (در چارچوب نظام-های ارزی متفاوت)، رویکردهایی نظیر تعادل تراز پرداختها (تقویت صادرات و کنترل واردات)، برابری قدرت خرید برای تقویت تولید داخلی، کنترل تورم و تعادل بخشی به بودجه و... را در تعیین نرخ ارز بکار می‌گیرند.

اهمیت مدیریت بازار ارز برای اقتصاد ایران از جنبه‌های مختلفی دارای اهمیت مضاعف است. از جمله آنکه اقتصاد ایران طی سال‌های آتی و در افق بلندمدت ناگزیر باید به اقتصادی باز و رقابتی تبدیل شود تا از این طریق زمینه‌های متنوع شدن فعالیت‌های اقتصادی، افزایش تولید، رشد صادرات انبوه کالاها و خدمات غیرنفتی را از طریق هم پیوندی با بازارهای جهانی و بهره‌مند شدن از جریان‌های تجارت و مبادلات سرمایه‌ای بین‌الملل برای کشور فراهم کند.

مبانی نظری سازوکارهای تعیین نرخ ارز

اساسا تغییر و تنظیم نرخ ارز در قالب نظام ارزی براساس ملاحظاتی منبث از سیاست‌های اقتصادی (پولی، مالی و تجاری)، تکنولوژی تولید و بهره‌وری کشورها صورت می‌گیرد. براین اساس مهمترین رویکردهای تعیین نرخ ارز به شرح زیر است:

براساس رویکرد «برابری قدرت خرید» نرخ ارز باید بگونه‌ای تعیین شود که قیمت سبد کالاهای یکسان در دو کشور برابر شود، لذا نرخ ارز می‌بایست متناسب با تفاضل رشد قیمت‌های داخلی (تورم داخلی) و رشد قیمت‌های خارجی (تورم خارجی) تعدیل شود.

براساس رویکرد «تراز پرداخت‌ها» نرخ ارز بگونه‌ای تعیین می‌شود که ارزش واردات و صادرات کشور برابر شود. زیرا زمانیکه ارزش واردات از ارزش صادرات بیشتر باشد (کسری تجاری) نرخ ارز افزایش یافته و ارزش پول داخلی کم می‌شود، در نتیجه صادرات به خارج ارزان شده و واردات گران می‌شود. این امر به افزایش صادرات، کاهش واردات و ایجاد تعادل تراز تجاری منجر می‌شود. براساس رویکرد «برابری نرخ

بهره» از آنجا که سیاست‌های پولی بر برابری نرخ ارز تاثیرگذار است، لذا نرخ بهره داخلی در مقایسه با نرخ بهره خارجی می‌بایست به میزانی تغییر کند که تغییرات هدفگذاری شده در ارزش پول ملی را محقق سازد.

براساس «رویکرد پولی» رشد عرضه پول هر کشور می‌بایست متناسب با رشد اقتصادی آن کشور و رشد عرضه پول سایر کشورها باشد تا بواسطه آن از نوسانات نرخ ارز داخلی جلوگیری شود. در این رویکرد تفاضل رشد نقدینگی و تفاضل رشد اقتصادی کشورها در تعیین نرخ ارز موثر است.

براساس «رویکرد بهره‌وری» نرخ ارز اسمی می‌بایست براساس نسبت بهره وری کشورها با یکدیگر مورد تعدیل قرار گیرد. براین اساس تکنولوژی تولید و بهره وری در تعیین نرخ ارز موثر است.

سیر تاریخی نظام ارزی کشور و ویژگی‌های آن

قبل از پیروزی انقلاب اسلامی نظام ارزی کشور میخکوب شدید (ثابت) بود، ضمن آنکه کنترل و نظارت دولتی و سهمیه بندی ارزی در خصوص تعیین اولویت‌ها برای مصارف ارزی صورت می‌گرفت (اگرچه در سال ۱۳۵۳ با افزایش درآمدهای ارزی حاصل از صادرات نفت، سهمیه بندی ارزی حذف گردید).

پس از پیروزی انقلاب اسلامی نیز نظام ارزی کشور همچنان نظام ارز ثابت بود، ضمن آنکه با پایان جنگ تحمیلی، نرخ‌های ترجیحی ارز در قالب سه نرخ رسمی (برای واردات کالاهای اساسی)، رقابتی (برای واردات کالاهای واسطه‌ای و سرمایه‌ای) و شناور (برای مابقی معاملات) مورد استفاده قرار گرفت. به دنبال چالش‌های نظام چندنرخه ارز از ابتدای ۱۳۷۲ با اتخاذ سیاست یکسان سازی نرخ ارز، نظام ارزی شناور مدیریت شده دنبال شد. اگرچه عواملی مانند افزایش حجم گشایش‌های اعتبارات اسنادی سررسید شده، بروز بحران بدهی‌های خارجی و... مانع از استمرار و استقرار این نظام ارزی جدید شد. در نتیجه دولت از نیمه دوم سال ۱۳۷۳ از سیاست مبتنی بر نظام شناور ارز صرف‌نظر کرد و سیاست جدیدی براساس تثبیت ارزش ریال و تعدیل آن برحسب ضرورت در پیش گرفت و کنترل‌های ارزی شدیدی نیز اعمال شد. در سال ۱۳۷۴ حساب سرمایه مجدداً بسته و بازار ارز آزاد غیرقانونی اعلام شد.

با بهبود نسبی وضعیت درآمدهای نفتی در سال‌های پایانی برنامه دوم توسعه دوباره موضوع یکسان سازی نرخ ارز در دستور کار قرار گرفت. از این‌رو در قانون بودجه سال ۱۳۸۰ مقرر شد که بودجه سال ۱۳۸۱ با اعمال سیاست تک‌نرخه ارز تنظیم شود.

از ابتدای برنامه سوم توسعه، ثبات نرخ ارز برای امکان برنامه‌ریزی فعالان اقتصادی مورد تاکید قرار گرفت و لذا دولت توانست نوسانات نرخ ارز را به حداقل برساند. در برنامه چهارم توسعه نیز بر کنترل نوسانات شدید نرخ ارز و تداوم سیاست یکسان‌سازی آن تاکید شده و نظام ارزی کشور به‌طور رسمی نظام شناور مدیریت شده اعلام شد (لذا نرخ ارز باید با توجه به سازوکار عرضه و تقاضا و ملاحظات حفظ توان رقابت بنگاه‌های صادر کننده تعیین شود). در برنامه پنجم توسعه نیز نظام ارزی کشور شناور مدیریت شده معرفی شد؛ بگونه‌ای که نرخ ارز می‌بایست با توجه به حفظ دامنه رقابت پذیری در تجارت خارجی و با ملاحظه تورم داخلی و جهانی تعیین گردد. گفتنی است از ابتدای مهرماه به دلایلی نظیر تشدید تحریم‌های خارجی و بروز محدودیت‌های ارزی، به اولویت بندی منابع ارزی کشور اقدام شد.

براساس آنچه عنوان شد برخی ویژگی‌های اصلی نظام ارزی اقتصاد ایران طی دوره مورد بررسی به شرح زیر بوده است:

- عدم تعدیل نرخ ارز اسمی متناسب با تفاضل تورم داخلی و خارجی
- تعیین نرخ ارز براساس ملاحظات بودجه‌ای (و نه ملاحظات تجارت خارجی)
- چرخش از نظام میخکوب خزنه (ثابت) به نظام ارز شناور مدیریت شده و تفاوت بین سیاست ارزی اعلامی و اعمالی
- تجربه نظام ارزی چند نرخه تحت بروز محدودیت‌های شدید ارزی

– حرکت به سمت یکسان سازی نرخ ارز پس از تجربه نظام ارزی چندنرخه

– جهش‌های شدید نرخ ارز در مقاطع حدود ۱۰ سال یکبار

روند نرخ ارز حقیقی در اقتصاد ایران (با تاکید بر دهه اخیر)

یکی از ویژگیهای نظام ارزی کشور عدم تعدیل نرخ ارز اسمی متناسب با تفاضل تورم داخلی و خارجی است. بررسی روند رشد دلار در بازار آزاد و نرخ تورم طی دوره ۹۴-۱۳۶۸ نشانگر رشد کمتر نرخ ارز با تاکید بر دهه ۸۰ نسبت به تورم است. سیاست تثبیت نرخ ارز اسمی منجر به بروز روند نزولی روند نرخ ارز حقیقی طی یک دهه اخیر شده است. نرخ ارز حقیقی که تغییر و تحول قیمت‌ها و هزینه‌های نسبی را با یک پول مشترک اندازه می‌گیرد مهمترین شاخص اندازه گیری قدرت رقابت پذیری است. بررسی روند نرخ ارز حقیقی در اقتصاد ایران طی دوره ۹۴-۱۳۸۳ نشان می‌دهد:

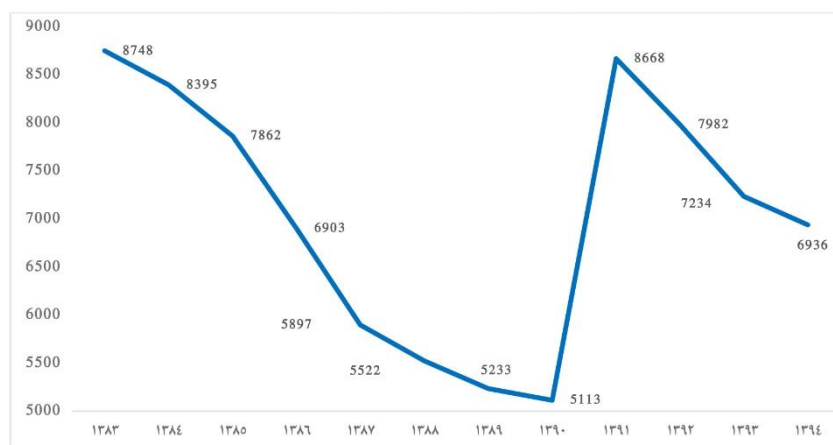
• نرخ ارز حقیقی طی دوره ۹۰-۱۳۸۳ روندی نزولی داشته است، بگونه ایکه طی این دوره ۴۲ درصد کاهش تجربه کرده است (طی این دوره قدرت رقابت پذیری در حال کاهش بوده است).

• در سال ۱۳۹۱ نرخ ارز حقیقی به دلیل افزایش نرخ ارز اسمی افزایش یافته است و به رقمی تقریباً معادل نرخ ارز حقیقی سال ۱۳۸۳ رسیده است. نرخ ارز حقیقی در سال ۱۳۹۱ نسبت به سال ۱۳۹۰ معادل ۶۹ درصد افزایش داشته است (در این سال قدرت رقابت پذیری افزایش یافته است).

• نرخ ارز حقیقی طی دوره ۹۴-۱۳۹۲ روندی کاهشی داشته است به گونه‌ای که نرخ ارز حقیقی در سال ۱۳۹۳ نسبت به سال ۱۳۹۱ معادل ۱۶,۵ درصد کاهش یافته است (طی این دوره قدرت رقابت پذیری در حال کاهش بوده است).

شکل ۱

روند نرخ ارز حقیقی طی دوره ۹۴-۱۳۸۳

مأخذ: محاسبات پژوهش جاری براساس اطلاعات بانک مرکزی ج.ا.ا.

روند مستمر نزولی نرخ ارز حقیقی طی حدود یک دهه اخیر (بجز سال ۱۳۹۱) نشانگر کاهش قدرت رقابت پذیری محصولات تولید داخل در مقایسه با کالاهای وارداتی است. این امر ناشی از عدم تعدیل نرخ ارز اسمی متناسب با تفاضل تورم داخلی و خارجی است، بگونه ایکه جهت افزایش قدرت رقابت پذیری به سطح سال پایه ۱۳۸۳ (که تقریباً معادل سال ۱۳۹۱ است) می‌بایست نرخ ارز اسمی به سطحی بالای ۴۰۰۰۰ ریال افزایش یابد.

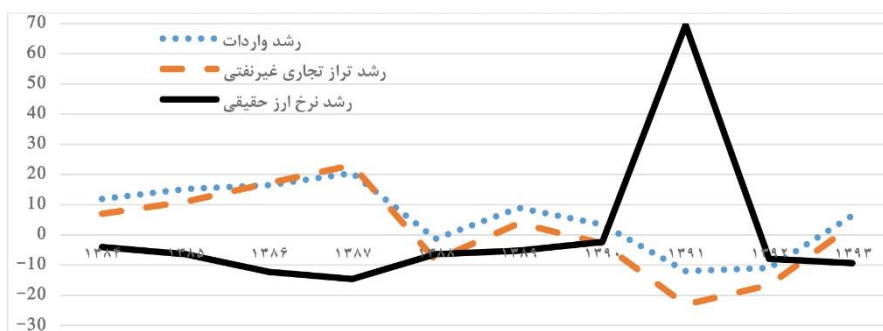
پیامدهای نظام ارزی اقتصاد ایران (با تاکید بر تولید و تجارت)

کاهش نرخ ارز حقیقی، قیمت کالاها و خدمات صادراتی تولیدکنندگان داخلی را نسبت به قیمت‌های جهانی افزایش داده و در نتیجه قدرت رقابتی تولیدکنندگان داخلی در بازارهای جهانی را می‌کاهد و لذا منجر به کاهش صادرات کشور خواهد شد. همچنین کاهش نرخ ارز حقیقی، قیمت کالاها و خدمات وارداتی را کاهش داده و در نتیجه منجر به افزایش واردات می‌شود. در مجموع کاهش نرخ ارز حقیقی از طریق کاهش صادرات و افزایش واردات، تاثیر منفی بر تراز تجاری کشور می‌گذارد (و بالعکس).

براساس شکل ۲ ارتباط معکوسی بین رشد نرخ ارز حقیقی با متغیرهای رشد واردات و رشد تراز تجاری غیرنفتی وجود دارد. ضریب همبستگی بین رشد نرخ ارز حقیقی و رشد واردات $-۰,۶$ و بین رشد نرخ ارز حقیقی و رشد تراز تجاری غیرنفتی $-۰,۷$ درصد می‌باشد. این بدان مفهوم است که طی دوره موردنظر تثبیت نرخ ارز اسمی و کاهش نرخ ارز حقیقی منجر افزایش واردات و کاهش تراز تجاری غیرنفتی کشور شده است. شایان ذکر است به دلیل کشش پذیری پایین صادرات نسبت به نرخ ارز، ارتباط ضعیفی بین صادرات و نرخ ارز حقیقی در اقتصاد ایران برقرار است.

شکل ۲

رشد نرخ ارز حقیقی، رشد واردات و رشد تراز تجاری غیر نفتی طی دوره ۹۳-۱۳۸۴

مآخذ: براساس اطلاعات بانک مرکزی ج.ا.ا.

نرخ ارز حقیقی از دو مسیر بر تولید و اشتغال تاثیرگذار است: مسیر اول میزان استفاده از ظرفیت تولیدی موجود و مسیر دوم میزان سرمایه گذاری و ایجاد ظرفیت تولیدی جدید می‌باشد. گفتنی است کاهش نرخ ارز حقیقی از دو مسیر موردنظر تاثیر منفی بر تولید و اشتغال دارد (و بالعکس). نحوه تاثیرگذاری کاهش نرخ ارز حقیقی بر متغیرهای مذکور به شرح زیر است:

کاهش نرخ ارز حقیقی منجر به کاهش تقاضای کالاهای تولید داخل در بازارهای داخلی و خارجی می‌شود که نتیجه آن عدم استفاده از ظرفیت تولیدی موجود می‌باشد. بنابراین تولید داخلی از مسیر کاهش نرخ ارز حقیقی و عاطل ماندن بخشی از ظرفیت تولید تحت تاثیر منفی قرار گرفته و تضعیف می‌شود. بدیهی است به دنبال کاهش تولید، اشتغال نیز کاهش خواهد یافت (افزایش نرخ ارز حقیقی از مسیری بالعکس منجر به افزایش استفاده از ظرفیت‌های تولیدی موجود و اشتغال خواهد شد).

کاهش نرخ ارز حقیقی از طریق کاهش قیمت کالاهای وارداتی و افزایش قیمت کالاهای صادراتی، قدرت رقابتی تولیدکنندگان داخلی در برابر رقبای خارجی را در بازارهای داخلی و خارجی کاهش داده و در نتیجه اثر منفی بر میزان درآمد و و بازدهی سرمایه گذاری در داخل به دنبال دارد.

یکی دیگر از پیامدهای تثبیت نرخ ارز اسمی و عدم تعدیل آن متناسب با تفاضل تورم داخلی و خارجی، تعدیل بازار ارز به صورت شوک گونه در مقاطع زمانی مختلف (حدود ۱۰ سال یکبار) است. جهش‌های نرخ ارز اسمی در دوره‌هایی نظیر ۷۴-۱۳۷۳ و ۹۲-۱۳۹۱ پیامدهایی به شرح زیر به دنبال داشته است:

- کاهش رشد اقتصادی و رشد صنعتی (تجربه رشدهای پایین و منفی طی دوره‌های موردنظر).
- افزایش تورم (تجربه تورم‌های بالای ۳۰ درصد طی دوره‌های مذکور).
- رکود فزاینده اقتصادی از طریق کاهش هزینه‌های مصرفی و سرمایه گذاری (رشدهای منفی و پایین هزینه‌های مصرفی بخش خصوصی و دولتی و تشکیل سرمایه ثابت ناخالص).
- افزایش یکباره هزینه‌های تولید، گسترش مطالبات معوق بانک‌ها، مسدود شدن کالاهای وارداتی در گمرک و... از دیگر پیامدهای افزایش جهشی نرخ ارز بویژه در بخش‌های تولیدی (بویژه صنعتی) است.

جدول ۲

رشد متغیرهای منتخب طی دوره‌های تکانه ارزی ۷۴-۱۳۷۳ و ۹۲-۱۳۹۱

سال	رشد نرخ ارز (%)	رشد اقتصادی (%)	رشد صنعتی (%)	تورم (%)	رشد هزینه مصرفی (%)	رشد هزینه مصرفی خصوصی (%)	رشد تشکیل سرمایه ثابت ناخالص (%)
۱۳۷۳	۴۸	۱-	۳	۲۵,۵	۳	۶-	۱۲-
۱۳۷۴	۵۲	۰	۰	۴۹,۴	۴-	۴-	۶-
۱۳۹۱	۹۱	۶,۸-	۸,۵-	۳۰	۱,۶	۶,۹-	۲۴-
۱۳۹۲	۲۲	۱,۹-	۳,۹-	۳۴,۷	۱,۶	۰,۸-	۹,۸-

نظام ارزی ایران مرتباً از نظام ارزی میخکوب خزننده (ثابت) به نظام ارزی شناور و بالعکس تغییر کرده است. ضمن آنکه عدم چندین بار نظام چندنرخ ارز و سیاست یکسان سازی نرخ ارز تجربه شده است. همچنین ترس از پیاده سازی نظام ارزی شناور و تعدیل نرخ ارز اسمی متناسب با تفاضل تورم داخلی و خارجی منجر به بروز جهش‌های نرخ ارز در مقاطع زمانی حدود ۱۰ سال یکبار شده است. شایان ذکر است سیاست نظام ارزی ثابت از دو مسیر دارای پیامدهایی برای اقتصاد ایران بوده است. مسیر اول آنکه تثبیت نرخ ارز اسمی یا کاهش نرخ ارز حقیقی منجر به کاهش نسبی قیمت کالاهای وارداتی در مقایسه با تولیدات داخل شده و بواسطه افزایش واردات پیامدهای منفی برای تولید داخل به همراه داشته است. مسیر دوم آنکه جهش‌های نرخ ارز در مقاطع زمانی حدود ۱۰ سال یکبار منجر به کاهش رشد اقتصادی (و صنعتی)، بروز رکود بواسطه کاهش هزینه‌های مصرفی بخش خصوصی و دولتی و هزینه‌های سرمایه گذاری شده است.

نکته اساسی آنکه طی سال‌های پس از انقلاب، کنترل تورم و در برخی مقاطع تعادل بخشی به بودجه دولت از مهمترین اهداف اقتصادی تعیین کننده نرخ ارز در اقتصاد ایران بوده است، رویکردی که بواسطه کاهش نرخ ارز حقیقی (کاهش قدرت رقابت پذیری داخل) پیامدهای منفی برای تولید و تراز تجاری کشور به همراه داشته و اهدافی چون جهش صادراتی یا تقویت تولید ملی را محقق نساخته است. براساس مباحث مذکور طراحی و پیاده سازی نظام ارزی مناسب با هدف پشتیبانی از بخش‌های تولیدی، توسعه صادرات و مدیریت واردات (بهبود تراز تجاری) امری مهم و حیاتی محسوب می‌شود. از آنجا که تورم کشور تک-رقمی شده و شرایط رکودی فعلی استفاده از صادرات به عنوان محرک تقاضا را اهمیت مضاعف می‌بخشد، پیشنهاد می‌شود به منظور تحرک بخشی به تولید و صادرات و جلوگیری از تکرار تکانه‌های ارزی در آینده،

نرخ ارز اسمی از سال ۱۳۹۵ متناسب با تفاضل تورم داخلی و خارجی (براساس نظریه برابری قدرت خرید) جهت جلوگیری از کاهش نرخ ارز حقیقی تعدیل شود.

نوسان نرخ مبادله‌ای ارز

تغییرات نرخ ارز را غالباً با جفت ارز و با در نظر گرفتن ارزشهای برتر پر مبادله به‌عنوان پول پایه نمایش می‌دهند.

نرخ ارز رسمی ممکن است در صورت وجود شرایطی دچار ضعف شود. این عوامل عبارت‌اند از: ۱- ادامه کسری در موازنه پرداخت‌های کشور؛ ۲- کاهش در میزان ذخیره طلا و ارزهای خارجی؛ ۳- تورم داخلی؛ ۴- بی‌اعتمادی به پول داخلی؛ ۵- سیاست‌های دولت که به جای مبارزه با علت، با معلول مبارزه می‌کند؛ ۶- خط مشی‌های دولت که سبب تضعیف اقتصاد داخلی می‌شود؛ ۷- احتمال تضعیف نرخ رسمی ارز کشورهایی که یک اقتصاد به آن‌ها تعهد و وابستگی نزدیک دارد.

تجارت خارجی

به خرید و فروش، مراد و هرگونه داد و ستد بین افراد یا شرکت‌های تجاری را تجارت می‌نامند. تجارت به طور عمده به ۲ بخش داخلی و خارجی تقسیم می‌شود که تجارت داخلی به فعالیت و خرید و فروش درون مرزی و تجارت خارجی به معاملات برون مرزی گویند.

تفاوت تجارت خارجی و تجارت داخلی

تجارت داخلی از چند لحاظ راحت‌تر و ساده‌تر از تجارت خارجی است. در تجارت داخلی شما با زبان مادری خود و طرف مقابل (مشتری) صحبت می‌کنید که به دلیل مشترک بودن زبان و فرهنگ بسیار راحت‌تر و سریع‌تر منظور و مقصود خود را می‌رسانید، در صورتی که در تجارت خارجی بسته به کشور مشتری شما گفتار و نوع مکالمه خود را میبایست تغییر دهید.

در تجارت داخلی برای امور مالی و نقل و انتقالات آن با دادن یک شماره حساب یا شماره شبا می‌توانید ظرف چند دقیقه وجه مربوطه را دریافت نمایید اما در تجارت خارجی به دلیل مسائل سیاسی و تحریم‌های وضع شده نقل و انتقالات مالی به مراتب پیچیده‌تر شده و نیازمند واسطه شدن صرافی مورد اطمینان می‌باشد. تفاوت‌های ریز و درشت دیگری نیز بین تجارت خارجی و داخلی وجود دارد که این دو حرفه را از هم متمایز می‌سازند. که در مقاله **تجارت داخلی چیست** به صورت کامل درباره آن صحبت شده است.

هرگونه معامله و خرید و فروش در قالب برون مرزی را تجارت خارجی می‌نامند. تجارت خارجی به ۲ دسته اصلی صادرات و واردات تقسیم می‌شود که در ادامه به آن خواهیم پرداخت. تجارت چمدانی نیز نوعی صادرات یا واردات محسوب می‌گردد که به دلیل حجم پایین آن در دسته‌بندی اصلی تجارت خارجی قرار نمی‌گیرد.

استراتژی کشورهای مختلف در رابطه با تجارت خارجی

بر اساس بیانیه مطبوعاتی صادره توسط وزارت خارجه سوئد، دولت این کشور در مورد استراتژی جدید تجارت خارجی سوئد تصمیمی را اتخاذ کرده است. این بیانیه می‌افزاید دولت می‌خواهد بهترین شرایط ممکن را برای شرکت‌های سوئدی جهت مقابله با چالش‌های نوظهور و استفاده از فرصت‌های تجاری که از طریق گذار سبز و دیجیتال به وجود می‌آید، فراهم کند. این استراتژی دارای سه هدف کلی می‌باشد: رقابت پذیری سوئد باید تقویت شود و شرایط تجارت، سرمایه‌گذاری و نوآوری بهبود یابد، شرکت‌های سوئدی باید میزان صادرات و حضور خود را در بازارهای بین‌المللی افزایش دهند و موقعیت سوئد به عنوان شریک مهم برای تحول سبز و دیجیتال در سطح جهانی باید تقویت شود. دولت در مورد استراتژی جدید تجارت خارجی سوئد تصمیمی را اتخاذ کرده است. بنابراین، دولت می‌خواهد بهترین شرایط ممکن را برای شرکت‌های سوئدی برای مقابله با چالش‌های نوظهور و استفاده از فرصت‌های تجاری که از طریق گذار سبز و دیجیتال به وجود می‌آید، فراهم کند. یوهان فورسل، وزیر تجارت خارجی در این زمینه می‌گوید: برخلاف دولت قبل، این استراتژی تجاری صرفاً بر صادرات متمرکز نیست. این بسیار

بلندپروازانه تر است زیرا رویکردی کل نگر دارد و همچنین شامل تجارت، سرمایه گذاری و تقویت رقابت جهانی می شود. این امر با توجه به این واقعیت مهم است که سهم ما از تجارت جهانی در حال کاهش است، که تقاضاهای بیشتری را از ما برای تبدیل شدن به یک بازیگر موفق می کند. شرکت های سوئدی پیشرو در جهان ما شایسته یک سیاست تجاری پیشرو در جهان هستند.

نظام اقتصاد مقاومتی

اقتصاد مقاومتی مفهوم جدیدی است که با شدت گرفتن تحریم های آمریکایی - غربی علیه اقتصاد ایران موضوعیت پیدا کرده و به تعبیری عبارت از مجموعه تدابیر مدیریتی جهت حداقل سازی آسیب پذیری اقتصاد ایران در برابر ریسک های متعدد داخلی و خارجی می باشد. یکی از بخش های اقتصاد ایران که همواره در معرض آسیب و ریسک قرار دارد بازار ارز می باشد؛ از این رو در مقاله حاضر با توجه به آسیب پذیری های نظام ارزی کشور تلاش شده است تا با معرفی و برآورد مدل هایی که ارتباط بین نرخ ارز با صادرات، واردات و تولید را بررسی می کنند و همچنین با آسیب شناسی نظام ارزی موجود، راهکارهایی برای پی ریزی نظام ارزی به معنی دقیق آن بیان شده و سپس نظام ارزی مطلوب برای اقتصاد ایران در چارچوب اقتصاد مقاومتی معرفی و پیشنهاد شود. نظام ارزی به معنی دقیق آن در اقتصاد ایران وجود ندارد چراکه عوامل ذره ای در طرفین عرضه و تقاضای بازار ارز تعیین کننده نرخ ارز نیستند. با توجه به نتایج حاصل از برآورد مدل های مربوط به تأثیر نرخ ارز بر صادرات، واردات و تولید از یکسو و آسیب شناسی نظام ارزی موجود کشور از سوی دیگر بیان می گردد که برای پی ریزی و شکل گیری نظام ارزی در اقتصاد ایران (که فرآیندی زمان بر است) بایستی مجموعه اقداماتی انجام گیرد که اهم آن ها عبارتند از بکارگیری سیاست های اقتصادی به قصد متنوع سازی صادرات کالاها و خدمات، اصلاح ساختارهای نهادی و فنی و تکنولوژیکی تولید کشور، افزایش بهره وری نهاده های تولیدی به خصوص بهره وری نیروی کار، ارتقاء رقابت پذیری کالاها و خدمات تولیدی در اقتصاد کشور و نهایتاً تنوع بخشی به منابع ارزآوری از نفت و محصولات وابسته به آن به غیرنفت. بدنبال شکل گیری نظام ارزی، نظام ارزی شناور مدیریت شده به عنوان نظام ارزی مطلوب برای اقتصاد ایران معرفی و پیشنهاد گردید که دلیل آن مربوط به مزایای نظام ارزی شناور و همچنین امکان مدیریت نرخ ارز در مواقع لزوم می باشد.

نتیجه گیری

هر کشوری با توجه به استراتژی رشد و توسعه اقتصادی خود، نحوه فعالیت بخش تجارت خارجی خود را تعیین می کند و بر این اساس، ساختار مناسب تجاری را پی ریزی می نماید. تقریباً می توان گفت: استراتژی توسعه صنعتی همه کشورهای توسعه یافته کنونی در مراحل آغازین صنعتی شدن، حمایت گرایی بوده است. با انجام برنامه ریزی دقیق و اجرای مراحل مختلف استراتژی جایگزینی واردات و افزایش ظرفیت های تولید داخلی طی یک دوره معین، نیاز به کالاهای خارجی محدود می گردد و تمایل برای ورود آن به کشور احساس نمی شود. البته این اقدام در تضاد با دیدگاه های اقتصاددانان کلاسیک، مانند آدام اسمیت قرار دارد؛ که اعمال سیاست های حمایتی را مغایر با اصول تجارت آزاد بر مبنای رقابت جهانی می دانستند.

خصیصه حمایت گرایی و تشویق صنایع نوزاد، جزء مهمترین ویژگی های گرایش ملی در کشورهای در حال توسعه شمرده می شود. ولی روند صنعتی شدن این کشورها، توانست با اجرای سیاست توسعه درون نگر به شیوه کشورهای پیشرفته انجام شود. مهمترین موانع موجود بر سر راه این استراتژی عدم حسابگری، تشکیل قدرت های انحصاری و انحصارهای چندگانه (توسط عوامل داخلی و نیروهای خارجی) بودند؛ که بر جریان تولید مواد اولیه، کالا و گردش درآمد تسلط داشتند.

این استراتژی با توجه به نوع کالاهای تولیدی، جهت جایگزینی مشابه خارجی، بخش های مختلفی از اقتصاد را ممکن است شامل شود، مانند استراتژی صنایع مصرفی و صنایع سنگین و غیره. اتخاذکنندگان این سیاست، از طریق اعمال تعرفه های گمرکی، سهمیه بندی

واردات و سرانجام انتخاب نظام چندنرخه‌ی قیمت‌ها و ارز، سعی می‌کنند که تجارت خارجی را در راستای نیازهای بخش‌های تولیدکننده کالاهای وارداتی شکل دهند. به عبارت دیگر: رشد و توسعه تجارت خارجی متأثر و وام‌دار رشد و توسعه بخش‌های داخلی می‌شود.

توسعه صنایع حمایتی در استراتژی جایگزینی واردات به عوامل زیر بستگی دارد:

الف. وجود بازار وسیع داخلی، که قبلاً تحت پوشش کالاهای مشابه وارداتی قرار داشت؛

ب. بکارگیری و هدایت فن‌آوری‌های تولیدی توسط تولیدکنندگان داخلی و حصول شرایط جذب سرمایه، دانش فنی و مدیریت خارجی؛

ج. وجود نظام حمایتی تعرفه‌ای و سهمیه‌وارداتی و مانند آنها، در جهت تقویت قدرت رقابتی صنایع نوپا در محدوده زمانی معین.

متنوع‌سازی اقتصادی در جهت ساختاری نوین و کارا، ایجاد فرصت‌های مناسب و زمان کافی برای بسط بازار کالاهای تولیدی داخلی

و نیز موقتی بودن حمایت از صنایع انتخابی نوپا، تا رسیدن به مرحله نبوغ اقتصادی و صنعتی، مهمترین اهداف این سیاست را تشکیل می‌دهند.

استراتژی تشویق صادرات (برون‌نگر)

استراتژی جانمایی واردات در برگیرنده برخی از مشکلاتی است که ادامه آن را برای کشورهای در حال توسعه مشکل می‌نماید. به

منظور رهایی از مشکلات مزبور و دستیابی به رشد اقتصادی پایدار و مبتنی بر تجارت خارجی، برخی کشورهای در حال توسعه مانند کره

جنوبی، سنگاپور، تایلند، تایوان، مکزیک، و برزیل، از سیاست تشویق صادرات استفاده کرده‌اند و توانسته‌اند دستاوردهای قابل توجهی کسب

نمایند. این استراتژی نقش بسیار فعالی را برای تجارت خارجی در نظر می‌گیرد. مهمترین ویژگی‌های این استراتژی عبارتند از: مزیت نسبی در

تولید کالاهای بخش صادراتی و سیاست‌های قیمت‌گذاری به شیوه مناسب که انعکاس دهنده قیمت‌های جهانی و نمایانگر کمبود عوامل تولید

داخلی باشند.

اولویت اول در تخصیص ارز حاصل از صادرات، تأمین نیازمندی‌های صنایع تولیدکننده کالاهای صادراتی دارای مزیت نسبی بالقوه یا

بالفعل است. بخش‌های صادراتی، محور و جهت دهنده اصلی سایر بخش‌های داخلی‌اند. بیشتر این استراتژی‌های ذکر شده از دهه ۱۹۶۰م به

بعد، گسترش صادرات صنعتی را مدنظر قرار داده‌اند. کشورهای مجری این استراتژی، با استفاده از سیاست آزادسازی مشروط واردات، پذیرش

نرخ ارز رقابتی، ایجاد انگیزه برای صادرات و دستیابی به قیمت‌های مناسب برای عوامل تولید، فضای اقتصادی کشورشان را به گونه‌ای تنظیم

می‌کنند که هماهنگ با فرصت‌های بالقوه یا خلق شده مزیت‌های نسبی باشند.

مطالعات در مورد تجارت خارجی و رشد اقتصادی (Bagheri et al., 2017; Balaguer et al., 2015; Li, 2012; Research)

Center of the Parliament, 2015; Sharifzadeh & Hassani, 2014) نشان می‌دهد که صادرات و واردات می‌توانند نقش قابل توجهی

در رشد اقتصادی داشته باشند. می‌توان گفت در تحول اقتصادی کشورها به سوی رشد، بین‌الگوی تولید و واردات و صادرات پیوندی ناگسستنی

وجود دارد و می‌توان آن‌ها را به عنوان عاملی مهم و تأثیرگذار در کشورهای در حال توسعه، وارد مدل رشد کرد.

تعارض منافع

در انجام مطالعه حاضر، هیچ‌گونه تضاد منافی وجود ندارد.

مشارکت نویسندگان

در نگارش این مقاله تمامی نویسندگان نقش یکسانی ایفا کردند.

موازن اخلاقی

در انجام این پژوهش تمامی موازن و اصول اخلاقی رعایت گردیده است.

شفافیت داده‌ها

داده‌ها و مآخذ پژوهش حاضر در صورت درخواست از نویسنده مسئول و ضمن رعایت اصول کپی رایت ارسال خواهد شد.

حامی مالی

این پژوهش حامی مالی نداشته است.

References

- Asghari, M. (2016). Resistance economy and its relationship with economic-social values and norms. *Islamic Social Research Quarterly*, 22(1), 3-30.
- Bagheri, H., Saif, A. M., & Shahbazi, N. (2017). A proposed model of economic diplomacy for the Islamic Republic of Iran to deepen the foreign dimension of the Islamic Revolution. *Afaq Quarterly*, 10(34), 35-64.
- Balaguer, J., Florica, T., & Ripollés, J. (2015). Foreign trade and economic growth in Spain (1900–2012): The role of energy imports. *Economia Politica*, 32(3), 359-375.
- Karim, M. H., Safdari Nejad, M., & Amjadi-Pour, M. (2014). Agricultural development and the resistance economy: An alternative to oil. *Strategic and Macro Policies*, 2(6), 103-127.
- Li, X. (2012). Technology, factor endowments, and China's agricultural foreign trade: A neoclassical approach. *China Agricultural Economic Review*, 4(1), 105-123.
- Research Center of the Parliament, R. (2015). *Economy and foreign policy in the Islamic Republic of Iran: Synergy or conflict? (With an emphasis on explaining the position of foreign policy in the commercial and economic strategy of the Islamic Republic of Iran)* (41847).
- Saif, A. M., & Hafezieh, A. A. (2013). Strategies for international trade within the framework of the resistance economy of the Islamic Republic of Iran. *Strategic Studies of Basij Research Quarterly*, 16(60), 183-216.
- Samiei Nasab, M. (2014). Economic diplomacy: A strategy to counter economic sanctions in the framework of a resistance economy. *Afaq-e Amniyat Quarterly*, 7(25), 115-147.
- Sharifzadeh, M. J., & Hassani, M. (2014). The optimal model of foreign trade in an Islamic economy and the main institutional reforms for its implementation in Iran. *Islamic Economic Studies*, 7(13), 87-119.